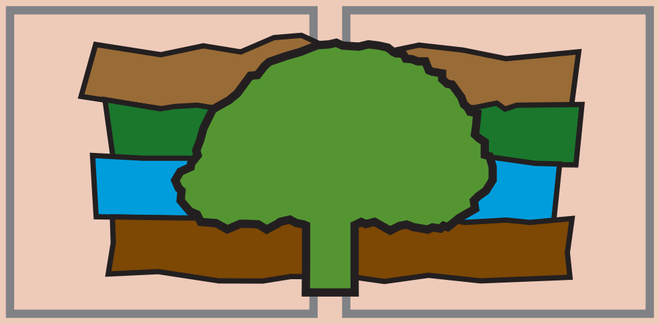

3. Historická krajina

Historical landscape

GARANTI ODDÍLU / *EDITORS OF THE SECTION*

PAVEL CHROMÝ, TATIANA HRNČIAROVÁ, PETER MACKOVČIN

3.1. Formování státu a správy území / *Formation of the state and territorial administration*

3.2. Procesy změn v krajině / *Processes of landscape changes*

3.3. Vývoj využívání krajiny / *Land use development*

3.4. Historická přírodní rizika / *Historical natural hazards*

1

KRAJINA VE 12. STOLETÍ

LANDSCAPE IN THE 12th CENTURY

Božena Nováková

1 : 500 000

0 5 10 15 20 25 km

Sestavení mapy vycházelo z historických pramenů, archeologických nálezů a pomístních jmen. Z historických pramenů jsou čerpána data o jednotlivých lesích a jejich přibližném rozšíření. Využití pomístních jmen bylo omezeným zdrojem informací, vycházelo se ze zjištění jazykového vývoje jména a jeho stáří. Při rekonstrukci přírodní krajiny je nutné věnovat pozornost také rozšíření bažin, mokřadů, rašelinišť, rybníků a ostatních vodních ploch a rovněž změnám starých toků řek. Tematickým obsahem je kromě srážek (množství srážek nad 600 mm významně ovlivňuje růst lesa) i půdotvorný substrát (sprašе, krasové horniny, fluviální sedimenty niv), jsou to faktory ovlivňující strukturu lesů a jejich druhové složení.

Hory byly v dřívějších dobách nazývány jmény lesa. Ve starých listinách se střídají názvy „montes", „silva" a „nemus", pomezní hvozdy byly jen lesem. Původně tyto lesy neměly vlastní pojmenování nebo název. Označovaly se jen názvem les. Později dostávaly názvy obecné nebo vlastní. Obecná jména označovala les podle dřevin, např. Bor, vlastní jména se odvozovala od podoby, polohy a místa, kde se les nacházel.

Ve 12. století byla většina území státu pokryta lesy. Obyvatelstvo se soustřeďovalo především do nejúrodnějších oblastí, kde převažovala pole, louky a pastviny na sprašových substrátech. Lesy byly využity k lovu, sběru a pastvě a výjimečně na malých plochách se vyskytovaly ostrůvky orné půdy.

Construction of the map dwells on historical records, archaeological findings and local names. The historical sources provided data on individual forests and their approximate size. The use of local names was a limited source of information with a groundwork being the linguistic development of the name and its age. In the reconstruction of natural landscape, attention needs to be paid also to the size of marshlands, wetlands, peat bogs, ponds and other water bodies as well as to the changes of old riverbeds. In addition to precipitation (precipitation amounts over 600 mm significantly affect forest growth), the thematic content is also the soil-forming substrate (loesses, karst rocks, fluvial sediments of floodplains). These are factors affecting the structure of forests and their species composition.

In former times, mountains were called forests. In old documents, the terms of "montes", "silva" and "nemus" alternate; deep border forests were just forests. Originally, these forests had no proper naming or names. They were denoted only by the term "forest". Later, they were given generic or proper names. Generic names denoted the forest according to forest species, e.g. pinewood, proper names were derived from the shape, location and place where the forest occurred.

A greater part of the country's territory was covered by forests in the 12th century. The population concentrated primarily in the most fertile areas where fields, meadows and pastureland prevailed on loess substrates. Forests were used for hunting, picking and grazing and there were small-sized holms of arable land occurring in them exceptionally.

nivní sedimenty
floodplain sediments

sprašе a sprašové hlíny
loess and loess loam

větré písky
aeolian sands

vápence
limestones

rašelina
peat

ostatní horniny
other rocks

mokřad
wetland

les
forest

správní centrum
administrative centre

správní osada
administrative settlement

klášter
monastery

hrad
castle

vodní tok
watercourse

vrstevnice (300 m)
contour line (300 m)

izohyeta (vrátky 600 mm)
isohyet (precipitation 600 mm)

předpokládaná hranice českého státu ve 12. století podle J. Kalouska
assumed border of the Czech state in the 12th century according to J. Kalousek

zemská hranice
historical land border

současná státní hranice
current state border

Zdroj, upraveno podle / Source, modified according to: Hilbová, B., Mapa přírodní krajiny českých zemí ve 12. století, Sborník Vyšší školy pedagogické Olomouc – přírodní vědy, Olomouc, 1958.
Soukromá databáze Karla Kuči.

2

SÁMOVA ŘÍŠE V 7. STOLETÍ
SAMO'S EMPIRE IN THE 7th CENTURY

Eva Semotanová

1 : 10 000 000

- uvažovaný rozsah Sámovy říše v 1. polovině 7. století
  assumed size of Samo's Empire in the 1st half of the 7th century
- pravděpodobné jádro Sámovy říše
  assumed core of Samo's Empire
- současná státní hranice
  current state border
- doložená sídla Sámovy říše
  documented settlements of Samo's Empire

3

VELKOMORAVSKÁ ŘÍŠE V 9. STOLETÍ
THE GREAT MORAVIA EMPIRE IN THE 9th CENTURY

Eva Semotanová

1 : 10 000 000

- největší rozsah Velké Moravy v 80. letech 9. století (Svatopluk)
  the largest area of Great Moravia in the 880s (Svatopluk)
- jádro Velké Moravy ve 30. letech 9. století
  the core of Great Moravia in the 830s
- významná centra politického a hospodářského života
  important political and economic centres
- území s nejistou příslušností k Velké Moravě v 80. letech 9. století
  doubtful affiliation to Great Moravia in the 880s
- současná státní hranice
  current state border
- hlavní sídelní centra Velké Moravy
  main centres of Great Moravia

Dvě století před Velkou Moravou došlo na území dnešní České republiky k prvnímu pokusu o konstituování státního útvaru, Sámovy říše. Francký kupec Sámo, vůdce vzbouřených Slovanů v boji proti Avarům v 1. polovině 7. století, vytvořil po řadě vítězství nad Avary ve střední Evropě roku 623 nebo 624 silný slovanský kmenový svaz, jehož územní rozsah nelze přesně stanovit. Centrum ležící pravděpodobně na Moravě. Ke svazu patřily slovanské kmeny v Čechách, polabští a posálští Slované středního Podunají, Korutanska, Korutanové, osídlení rovněž Slovany. Hranice kmenového svazu nebyly stabilní, proměňovaly se podle okamžitě politické situace ve střední Evropě.

Two centuries before the Velka Morava (Great Moravia), the first attempt was made in the Czech territory to constitute a state formation – Samo's Empire. Frankish merchant Samo, leader of revolting Slavs in fight against the Avars in the 1st half of the 7th century, created after a number of victories over the Avars a strong Slavonic tribal union in central Europe in about 623 or 624, the area size of which cannot be precisely established. The centre was likely to be situated in Moravia. The union assisted Slavonic tribes from Bohemia, Polabian and Saalean Slavs of the Serbian of Prince Dervan in the northwest of Bohemia, and probably even a part of Carinthia also colonized by Slavonic tribes. Borders of the tribal union were not stable and were changing according to actual political situation in central Europe.

4

ČESKÝ STÁT V 11. A 12. STOLETÍ
CZECH STATE IN THE 11th AND 12th CENTURIES

Eva Semotanová

1 : 7 000 000

- český stát v roce 1019
  the Czech state in 1019
- územní zisk
  territorial gains
- územní ztráta
  territorial losses
- současná státní hranice
  current state border
- hlavní sídelní centra 11. a 12. století
  main residential centres in the 11th and 12th centuries

Počátkem 10. století se po pádu Velkomoravské říše přesunulo centrum politického života do Čech. Postupným rozšiřováním středočeské přemyslovské domény se začal utvářet český stát. V 11. a 12. století se jeho územní jádro dotvořilo. Sestávalo z Čech se Zlatými horami, z Vitorazska (do roku 1179) a Kladska, Moravy a části Slezska (Opavsko).

At the beginning of the 10th century, after the fall of the Great-Moravian Empire, the centre of political life was transferred to Bohemia where the Czech state started being formed by the gradual expansion of the Central-Bohemian Przemyslid domain. In the 11th and 12th centuries the territorial core of the Czech state was gradually completed. It comprised Bohemia including Zlatau, Witoraz (until 1179) and Kladzko districts, Moravia and a part of Silesia (Opava district).

5

ČESKÝ STÁT VE 2. POLOVINĚ 13. STOLETÍ
CZECH STATE IN THE 2nd HALF OF THE 13th CENTURY

Eva Semotanová

1 : 10 000 000

- jádro českého státu ve 2. polovině 13. století
  the Czech state core in the 2nd half of the 13th century
- územní zisk
  territorial gains
- územní ztráta
  territorial losses
- panství Wilkowců
  the Wilkowci Estate
- současná státní hranice
  current state border
- města pobrežky ovládaná Přemyslem Otakarem II.
  towns politically controlled by Premysl Otakar II
- města politicky ovládaná Přemyslem Otakarem II. mimo České země
  towns politically controlled by Premysl Otakar II outside the Czech state

Ve 13. století získal Přemysl Otakar II. Horní a Dolní Rakousy a Štýrsko, roku 1253 Přitensko, 1269 Korutany, Kraňsko a většinu Furlandska (1270), v letech 1266–1276 Chebsko. Těchto území se musel vzdát ve prospěch Rudolfa I. Habsburského roku 1276. V letech 1305–1306 tvořily přemyslovské soustátí české země, Polsko a část Uherska.

In the 13th century, Premysl Otakar II acquired Upper and Lower Austria and Styria, Pitten in 1253, in 1269 Carinthia, Carniola and a greater part of Friuli (1270), and in 1266–1276 the district of Cheb. These territories had to be given up in 1276 for the benefit of Rudolph I of Hapsburg. In 1305–1306, the commonwealth of Przemyslids included Czech lands, Poland and a part of Hungary.

6

ČESKÝ STÁT NA PŘELOMU 13. A 14. STOLETÍ
CZECH STATE AT A TURN OF THE 13th AND 14th CENTURIES

Eva Semotanová

1 : 10 000 000

- jádro českého státu koncem 13. století
  the Czech state core at the end of the 13th century
- územní zisky a ztráty
  territorial gains and losses
- další území v šíření závislosti Václava II.
  other lands of Wenceslas II
- horní a dolní knížectví v letech 1289–1290 Bytomsko, v roce 1291 Těšínsko, v roce 1292 Ratibořsko
  Upper Silesian tenure principalities of Wenceslas II: Bytom in 1289, Těšín in 1291, Ratibor in 1292
- hranice Čech a Moravy
  border between Bohemia and Moravia
- současná státní hranice
  current state border
- významné město
  important town

Koncem 13. a počátkem 14. století obrátil Václav II. svůj velmocenský zájem na severovýchod a jihovýchod. Roku 1290 získal zpět Kladsko a v letech 1289–1292 postupně Bytomsko, Opolsko, Těšínsko, Ratibořsko. Roku 1296 definitivně ztratil zbytek Vitorazska, které ovládl Rudolf I. Habsburský. Jako polský král rozšířil své země o Velkopolsko, pro svého syna Václava (pozdějšího Václava III.) přijal roku 1301 uherskou korunu. Vznikající přemyslovské soustátí tvořily roku 1305 na počátku vlády Václava III., posledního Přemyslovce, české země, Polsko a část Uherska. Obrovskou říši nebylo reálné skutečně ovládnout, zhroutila se po jeho smrti roku 1306.

Towards the end of the 13th century and at the beginning of the 14th century, Wenceslas II turned his power interest to the northeast and southeast. In 1290, he won back Kladzko, in 1289–1292 gradually the districts of Bytom, Opole, Cieszyn, Krakow, and in 1291 also the Cheb district. In 1296, he definitively lost the remaining part of Weitra Region, which fell under control of Rudolph I Hapsburg. As a Polish King he extended his lands by Velkopolsko, accepting the Hungarian crown in 1301 for his son Wenceslas (later Wenceslas III). The newly developing realm of Przemyslids included in 1305 at the beginning of the rule of Wenceslas III Czech lands, Poland and a part of Hungary. The huge empire was difficult to actually control and it collapsed upon the death of Wenceslas III, the last of Przemyslids in 1306.

7

ČESKÝ STÁT VE 14. A 15. STOLETÍ
CZECH STATE IN THE 14th AND 15th CENTURIES

Eva Semotanová

1 : 7 000 000

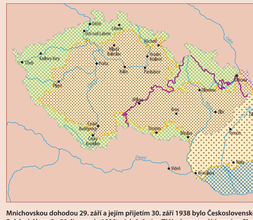

- jádro českého státu ve 14. století
  the Czech state core in the 14th century
- územní zisky za Jana Lucemburského
  territorial gains under John Luxembourg
- územní zisky za Karla IV.
  territorial gains under Charles IV
- územní ztráta v roce 1402
  territorial losses in 1402
- český stát (země Koruny české) za Karla IV. k roku 1378
  the Czech state (the Crown Lands of Bohemia) under Charles IV by 1378
- česko-uherské soustátí (personální unie) za Zikmunda Lucemburského v letech 1436–1437
  the Czech-Hungarian union (personal union) under Sigismund Luxemburg in 1436–1437
- trvalá změna přibližně od roku 1424
  permanent change since about 1424
- hranice Čech a Moravy
  border between Bohemia and Moravia
- současná státní hranice
  current state border
- město
  town

S dynastií Lucemburků jsou ve 14. století spjaty výrazné územní proměny českého státu. Za vlády Karla IV. se začal užívat pojem země Koruny české, latinsky Corona regni Bohemiae. K roku 1378 tvořily tento územní celek především Čechy a dále tzv. vedlejší země (Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice, Braniborsko a Horní Falc).

Significant territorial changes occurred in the Czech state under reign of Luxembourg dynasty in the 14th century. During the reign of Charles IV, a term started to be used of the Crown Lands of Bohemia (Corona regni Bohemiae in Latin). As of 1378, the territorial unit comprised Bohemia and so called subsidiary lands (Moravia, Silesia, Upper and Lower Lusatia, Brandenburg and Upper Palatinate).

8

ČESKÝ STÁT V OBDOBÍ VZNIKU HABSBURSKÉHO SOUSTÁTÍ (1526)
CZECH STATE IN THE PERIOD OF THE ESTABLISHMENT OF HAPSBURG COMMONWEALTH (1526)

Eva Semotanová

1 : 10 000 000

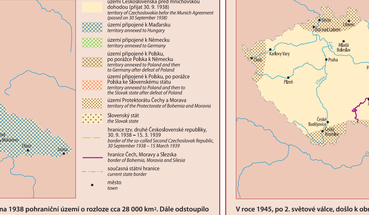

- země Koruny české v roce 1526
  the Crown Lands of Bohemia in 1526
- země rakouských Habsburků v roce 1526
  the lands of Austrian Hapsburgs in 1526
- Uhersko v roce 1526
  Hungary in 1526
- území markabství braniborského v letech 1523–1623
  territory of the Margrave of Brandenburg in 1523–1623
- území Jana Zápolského v Uhersku podle varadínského míru v roce 1538
  territory of John Zapolya in Hungary pursuant to Varadin Peace Treaty in 1538
- území Habsburků v Uhersku podle varadínského míru v roce 1538
  Hapsburg territory in Hungary pursuant to Varadin Peace Treaty in 1538
- územní ztráta zemí Koruny české
  territorial losses of the Crown Lands of Bohemia
- hranice habsburského soustátí v roce 1526
  border of the Hapsburg commonwealth in 1526
- hranice tureckého území v Uhersku v roce 1576 (hlubinný poholičí)
  border of the Turkish territory in Hungary in 1576 (Bludnitsy pashalic)
- hranice území Habsburků v Uhersku v roce 1576
  border of the Hapsburg territory in Hungary in 1576
- současná státní hranice
  current state border
- město
  town

Vznik habsburského soustátí roku 1526 znamenal začlenění zemí Koruny české do mnohonárodnostní monarchie na dobu čtyř staletí. Habsburské soustátí tvořily k roku 1526 země Koruny české (Čechy s Kladskem, Morava, Slezsko, Horní a Dolní Lužice), Horní a Dolní Rakousy, Štýrsko, Korutansko, Tyrolsko, Kraňsko a část Uherska.

The establishment of the Hapsburg commonwealth in 1526 entailed the incorporation of the Crown Lands of Bohemia in a multinational monarchy for a period of four centuries. In 1526, the Hapsburg commonwealth included the Crown Lands of Bohemia (Bohemia with Kladzko, Moravia, Silesia, Upper and Lower Lusatia), Upper and Lower Austria, Styria, Carinthia, the Tyrol, Carniola and a part of Hungary.

9

ČESKÝ STÁT V 17. A 18. STOLETÍ
CZECH STATE IN THE 17th AND 18th CENTURIES

Eva Semotanová

1 : 6 000 000

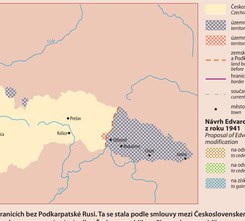

- český stát do roku 1635
  the Czech state until 1635
- územní zisky v letech 1635–1742
  territorial losses in 1635–1742
- hranice habsburského soustátí v roce 1526
  border of the Hapsburg commonwealth in 1526
- hranice habsburského soustátí v roce 1742
  border of the Hapsburg commonwealth in 1742
- hranice Čech a Moravy
  border between Bohemia and Moravia
- současná státní hranice
  current state border
- město
  town

V roce 1742, definitivně 1763, ztratil český stát většinu Slezska a Kladsko. Zbývající část Slezska (Těšínsko, část Opavska, Krnovska a Nisska) se začala označovat České nebo Rakouské Slezsko. V roce 1867 byly habsburské soustátí rakousko-uherským vyrovnáním rozdělena na dva celky: Předlitavsko (včetně českých zemí) a Zalitavsko.

In 1742, definitively in 1763, the Czech state lost a greater part of Silesia and Kladzko. The remaining part of Silesia (Těšín district, parts of Opava, Krnov and Nisa districts) started to be referred to as Czech or Austrian Silesia. In 1867, the Hapsburg commonwealth split into two units pursuant to the Austrian-Hungarian conciliation: Cisleithania (including the Czech lands) and Transleithania.

10

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ (1918–1924)
THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1918–1924)

Eva Semotanová

1 : 4 000 000

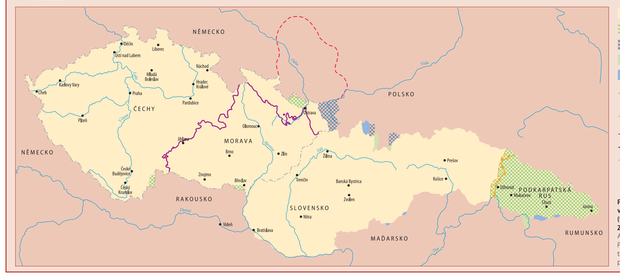

- Československo po roce 1918
  Czechoslovakia after 1918
- připojená území do roku 1921
  territories annexed before 1921
- odstoupená území do roku 1921
  territories ceded before 1921
- připojená území v letech 1921–1924
  territories annexed in 1921–1924
- odstoupená území v letech 1921–1924
  territories ceded in 1921–1924
- správní hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí určené územní komisí Nejvyšší rady spojenců
  land border between Slovakia and Ruthenia established by the territorial commission of Allies Supreme Council
- administrativní hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí stanovená Československou vládou 18. 11. 1919
  administrative border between Slovakia and Ruthenia established by the Czechoslovak government on 18 November 1919
- oblast plebiscitu k určení státních hranic v letech 1919–1921
  plebiscite area for the determination of state border in 1919–1921
- hranice Čech, Moravy a Slezska
  border of Bohemia, Moravia and Silesia
- současná státní hranice
  current state border
- město
  town

Po 1. světové válce právně zakotvil podobu Republiky československé tzv. versailleský mírový systém z roku 1919. Základem republiky se stalo historické území a hranice českých zemí (tj. Čech, Moravy a Českého Slezska) a území bývalých Hornich Uher. Připojena byla rovněž Zakarpatská Ukrajina pod názvem Podkarpatská Rus.

After World War I, the Czechoslovak Republic had its status legally anchored in a so-called Versailles Peace System of 1919. Basic territory of the Republic included the historical areas and boundaries of the Czech lands (i.e. Bohemia, Moravia and Czech Silesia) together with the territory of the former Upper Hungary. Annexed was also Transcarpathian Ukraine under the name of Ruthenia.

11

POKUS O ODTRŽENÍ POHRANIČNÍCH ÚZEMÍ PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA (1918–1919)
ATTEMPT FOR THE SECESSION OF BORDERLANDS AFTER THE FORMATION OF CZECHOSLOVAKIA (1918–1919)

Eva Semotanová

1 : 5 000 000

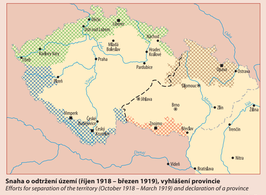

Snaha o odtržení území (říjen 1918 – březen 1919), vyhlášení provincie
Efforts for separation of the territory (October 1918 – March 1919) and declaration of a province

- Československo (část) po roce 1918
  Czechoslovakia (part) after 1918
- Böhmerwaldgau, 3. 11. 1918
- Deutschböhmen, 29. 10. 1918
- Deutschsüdmähren, 3. 11. 1918
- Sudetenland, 30. 10. 1918
- hranice Čech a Moravy
  border between Bohemia and Moravia
- současná státní hranice
  current state border
- centra provincií
  provincial centres
- města, která měla být také součástí provincie
  towns that were to be annexed to Austria, too
- ostatní města
  other towns

12

ÚZEMÍ ČESKOSLOVENSKA PO 15. BŘEZNU 1939
TERRITORY OF CZECHOSLOVAKIA AFTER 15 MARCH 1939

Eva Semotanová

1 : 5 000 000

- území Československa před mnichovskou dohodou (platí 30. 9. 1938)
  territory of Czechoslovakia before the Munich Agreement (passed on 30 September 1938)
- území připojené k Maďarsku
  territory annexed to Hungary
- území připojené k Německu
  territory annexed to Germany
- území připojené k Polsku, po porážce Polska k Německu
  territory annexed to Poland and then to Germany after defeat of Poland
- území připojené k Polsku, po porážce Polska ke Slovenskému státu
  territory annexed to Poland and then to the Slovak state after defeat of Poland
- území Protektorátu Čechy a Morava
  territory of the Protectorate of Bohemia and Moravia
- Slovenský stát
  the Slovak state
- hranice tzv. druhé Československé republiky, 30. 9. 1938 – 15. 3. 1939
  border of the so-called Second Czechoslovak Republic, 30 September 1938 – 15 March 1939
- hranice Čech, Moravy a Slezska
  border of Bohemia, Moravia and Silesia
- současná státní hranice
  current state border
- město
  town

Mnichovskou dohodou 29. září a jejím přijetím 30. září 1938 bylo Československo nuceno odstoupit Německu ve dnech 1.–10. října 1938 pohraniční území o rozloze cca 28 000 km². Dále odstoupilo Polsku během 2.–30. listopadu 1938 asi dvě třetiny Těšínska a menší území na Slovensku, Maďarsku, pak ve dnech 5.–10. listopadu 1939 podle vídeňské arbitráže ze 2. listopadu 1938 pohraniční území jižního Slovenska s částí Podkarpatské Rusi.

As a result of the Munich Agreement from 29 September and its adoption on 30 September 1938, Czechoslovakia was forced to cede to Germany a borderland territory of about 28,000 km² in 1–10 October 1938. Moreover, it ceded to Poland about two thirds of the Těšín district and smaller territories in Slovakia in 2–30 November 1938, and to Hungary the borderland area of Southern Slovakia with a part of Ruthenia in 5–10 November 1939 pursuant to the Vienna Arbitration of 2 November 1938.

13

ČESKOSLOVENSKO (1945–1992) A VZNIK ČESKÉ REPUBLIKY (1993)
THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC (1945–1992) AND THE ESTABLISHMENT OF THE CZECH REPUBLIC (1993)

Eva Semotanová

1 : 5 000 000

- Československo koncem roku 1945
  Czechoslovakia at the end of 1945
- územní ztráty
  territorial losses
- územní zisky
  territorial gains
- zemské hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí před rokem 1945
  land border between Slovakia and Ruthenia before 1945
- hranice Čech, Moravy a Slezska
  border of Bohemia, Moravia and Silesia
- současná státní hranice
  current state border
- město
  town

Návrh Edvarda Beneše na úpravu hranic z roku 1941
Proposal of Edvard Benes of 1941 for state border modification

- na odstoupení území Německu
  to cede a territory to Germany
- na odstoupení území Maďarsku
  to cede a territory to Hungary
- na získání části Kladska
  to gain a part of Kladsko

V roce 1945, po 2. světové válce, došlo k obnovení Československa v předmnichovských hranicích bez Podkarpatské Rusi. Ta se stala podle smlouvy mezi Československem a Sovětským svazem z 29. června 1945 součástí Sovětského svazu. 1. ledna 1993 došlo k rozdělení Československa na dva samostatné státní celky: Českou republiku a Slovenskou republiku.

In 1945, after World War II, Czechoslovakia was restored within the pre-Munich borders without Ruthenia that became part of the Soviet Union pursuant to a treaty between the Czechoslovak Republic and the Soviet Union from 29 June 1945. On 1 January 1993 Czechoslovakia was divided into two independent states: Czech Republic and Slovak Republic.

Zdroj / *Source*: Semotanová, E., Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí, Libri, Praha, 2001.

14

KRAJINA STŘEDOVĚKÉHO MĚSTA V 15. A 16. STOLETÍ – PRAHA
MEDIEVAL TOWN LANDSCAPE IN THE 15th AND 16th CENTURY – PRAGUE

První realistický pohled na Hrad s přilehlými částmi / *The first realistic view of the Castle with immediate neighbourhoods*
M. Wohlgemut, W. Pleydenwurf, dřevoryt / *wood engraving* (1493)

Pohled na Hrad, Malou Stranu a Petřín / *View of the Castle, Lesser Town and Petřín*
F. Hoogheerbs, měděryt/a / *copper plate* (1595)

Zdroj / *Source*: Vančura, J., Hradčany, Pražský hrad, SNTL – Nakladatelství technické literatury, Praha, 1976.

15

STŘEDOVĚKÁ RYBNIČNÍ KRAJINA VE 2. POLOVINĚ 17. STOLETÍ – PARDUBICKO (OPATOVICKÝ KANÁL)
MEDIEVAL POND LANDSCAPE IN THE 2nd HALF OF THE 17th CENTURY – PARDUBICE REGION (OPATOVICKÝ CANAL)

J. M. Vischer (1688)

Zdroj / *Source*: Mapová sbírka Univerzity Karlovy, Přírodovědecká fakulta, Praha.

16

BAROKNÍ KRAJINA V 1. POLOVINĚ 18. STOLETÍ – LYSÁ NAD LABEM
BAROQUE LANDSCAPE IN THE 1st HALF OF THE 18th CENTURY – LYSÁ NAD LABEM

F. van der Roxas (1715)

Zdroj / *Source*: Národní knihovna České republiky, Praha.

17

KRAJINA STŘEDOVĚKÉ TĚŽBY V 17. STOLETÍ – KUTNOHORSKO (TZV. TURKAŇSKÁ ŠTOLA)
MEDIEVAL MINING LANDSCAPE IN THE 17th CENTURY – KUTNÁ HORA REGION

Lacknер (1665).

Zdroj / *Source*: České muzeum stříbra, Kutná Hora.

18

ZEMĚDĚLSKÁ KRAJINA VE 2. POLOVINĚ 18. STOLETÍ – PANSTVÍ BRANDÝS NAD LABEM
AGRICULTURAL LANDSCAPE IN THE 2nd HALF OF THE 18th CENTURY – DEMESNE OF BRANDÝS NAD LABEM

F. A. Raab

Zdroj / *Source*: Státní oblastní archiv, Praha.

19

LESNÍ KRAJINA V 19. STOLETÍ – KŘIVOKLÁTSKO
FOREST LANDSCAPE IN THE 19th CENTURY – KŘIVOKLÁTSKO REGION

PLÁN REVÍRU OBORA (1813)
THE OBORA FOREST DISTRICT PLAN (1813)

PLÁN REVÍRU OBORA (1840)
THE OBORA FOREST DISTRICT PLAN (1840)

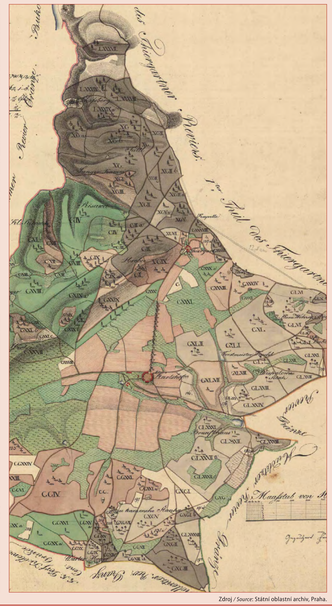

Zdroj / *Source*: Státní oblastní archiv, Praha.

20

ZEMĚDĚLSKÁ KRAJINA V 1. POLOVINĚ 19. STOLETÍ – NOVÉ DVORY NA KUTNOHORSKU
AGRICULTURAL LANDSCAPE IN THE 1st HALF OF THE 19th CENTURY – NOVÉ DVORY, KUTNÁ HORA REGION

V. Stiffter (1824)

Zdroj / *Source*: Státní oblastní archiv, Třeboň.

21

ÚZEMÍ OSÍDLENÉ DO KONCE 12. STOLETÍ

AREAS COLONIZED BEFORE THE END OF THE 12th CENTURY

Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová

1 : 3 000 000

Období od 11. do počátku 15. století bývá svým významem srovnáváno s érou průmyslové revoluce 19. století. Synonymem celoevropských změn v něm probíhajících se staly pojmy středověká kolonizace a město. Zhruba do počátku 12. století zůstávaly osídleny především jádrové nížinné oblasti. Ostatní území pokrývaly převážně les přerušovaný hrady a vykliučenými sídly při vodních tocích. Od poloviny 11. století docházelo na území České republiky (i celé Evropy) ke stále většímu nárůstu počtu obyvatel. Jeho výsledkem byl sídelní pohyb, dnes označovaný jako vnitřní kolonizace, směřující ze starých sídelních oblastí do méně příznivých poloh. Vrcholil ve 2. polovině 12. století a účastnilo se ho převážně české obyvatelstvo. Další významné změny proběhly ve 13. století. Do českých zemí začali jako kolonizátoři ve větší míře pronikat cizinci, zejména Němci. Měnila se struktura osídlení, vznikaly větší a nově uspořádané vesnice, zakládala se města. Proces středověké kolonizace vyvrcholil na konci 14. století propojením českého a moravského osídlení.

Extinction of settlements was a natural process in the past. Villages and their cadastral areas founded in the Early Middle Ages ceased to exist for example in less favourable natural conditions of the Drahanská vrchovina Highland. The extinction was due to population loss namely after Thirty Years' War when the remaining population moved back to settlements founded on better soils or with a better market location.

Zdroj / *Source*: Černý, E., Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich půdin, Historicko-geografická studie v regionu Drahanské vysočiny, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno, 1992.

22

OSÍDLOVÁNÍ ÚZEMÍ KOLONIZACÍ VE 13. STOLETÍ

AREAS COLONIZED DURING THE 13th CENTURY

Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová

1 : 3 000 000

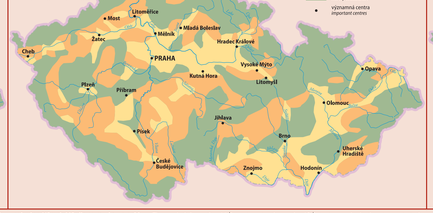

The period from the 11th century to the beginning of the 15th century is often compared as to its significance with the industrial revolution of the 19th century. The terms of medieval colonization and town became synonyms of pan-European changes that occurred in the period. Before the beginning of the 12th century, colonization concentrated mainly in the core lowland areas while the remaining territory was mostly covered by forest with sporadically occurring castles and cleared stretches of land along watercourses. From the mid-11th century, the population began to steadily increase in the Czech Republic and in Europe. The result of this population increase was migration today referred to as internal colonization, destined from the old residential areas to higher elevations in forests with less favourable climatic conditions that culminated in the 2nd half of the 12th century and was primarily attended by Czech population. Other important quantitative and qualitative changes occurred in the 13th century. The Czech lands started to be ever more colonized by foreigners, namely Germans. The settlement pattern began to change. Larger and newly arranged villages were coming to existence, new towns were established. The process of medieval colonization culminated at the end of the 14th century by the interconnection of Bohemian and Moravian colonization.

23

OSÍDLOVÁNÍ ÚZEMÍ KOLONIZACÍ VE 14. STOLETÍ

AREAS COLONIZED DURING THE 14th CENTURY

Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová

1 : 3 000 000

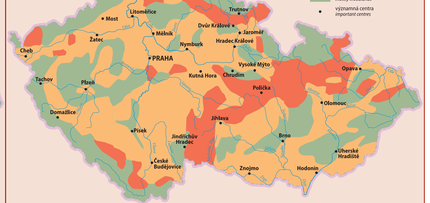

24–26

ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ OSADY S PLUŽINOU NA DRAHANSKÉ VRCHOVINĚ

FORMER MEDIEVAL SETTLEMENTS WITH PLOUGHLAND IN THE DRAHANSKÁ VRCHOVINA HIGHLAND

Ervín Černý, Leoš Jeleček

24

Drahanská vrchovina

The Drahanská vrchovina Highland

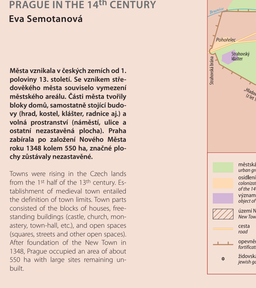
Hermanice
Bílovice nad Svitavou
Moravský Kras
Doubravice nad Svitavou
Ostrov u Macochy
Vilémovice
Ochoz u Tišnova
Nové Dvory
Lažánky
Kunštát
Olešnice
Jedovnice
Rudice
Ostrovačice
Kuřim
Tetčice
Veverská Bítýška
Ivanovice na Hané
Rozstání
Ruprechtov
Vranová
Nedvědice
Rohozná
Borotín
Sloup
Senetářov
Křtiny
Moravské Knínice
Ochoz u Brna
Svatý Kopeček
Medlov
Ostrov u Lešan
Lipůvka
Habrůvka
Bukovina
Babice u Rosic
Ketkovice
Újezd u Rosic
Hostěnice
Babice nad Svitavou
Ochoz
Malhostovice
Ořechov
Zbýšov
Zastávka u Brna
Modřice
Bílovice
Holubice
Ivanovice
Kobylnice
Ponětovice
Nesovice
Ostopovice
Tvarožná Lhota
Rebešovice
Rosice
Oslavička
Ostrov
Nové Sady
Kratomyslice
Kratomyslice
Kratomyslice

39

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (1751–1849)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (1751–1849)

Tomáš Burda, Leoš Jeleček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Mapa zobrazuje poslední vymezení krajů feudální reformou z roku 1751, které bylo v roce 1850 nahrazeno již moderní státní územní správou. Reforma z roku 1751 byla ve srovnání s předchozími zásadní, neboť zaváděla některé prvky postátňování krajského zřízení i posilování jeho pravomocí, hejtman a jeho úřednictvo začali být placeni státem a byli odpovědni jemu.

The maps shows the result of the last feudal administrative-territorial reform from 1751, which was later replaced by the radical modern reform of 1850. The reform of 1751 differed from the previous ones essentially because it introduced some elements of nationalization into the regional system. Regional governor and his staff began to be paid by state and reported to.

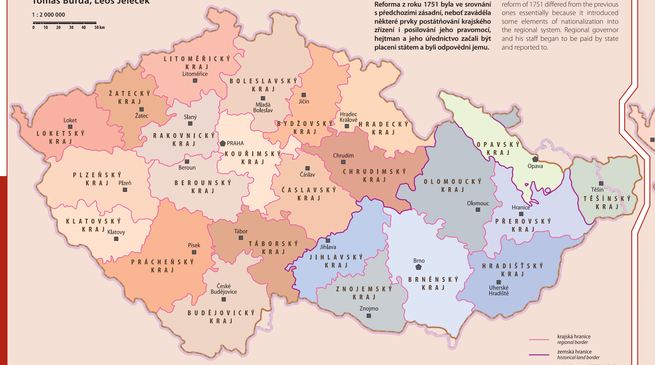

Zdroj / Source: Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

40

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (1850–1855)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (1850–1855)

Tomáš Burda, Leoš Jeleček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Mapa zobrazuje výsledek radikální reformy územní správy z 1. 1. 1850, nahrazující již nevyhovující původní feudální správu. Postátnila kraje jako druhé instance správy; základní územněsprávní jednotkou a první instancí se místo původních panství staly politické okresy a okresní hejtmanství, výchozím článkem počátků samosprávy pak jednotlivé obce.

The map shows the result of the radical administrative-territorial reform from 1 January 1850, which replaced the already inexpedient original feudal administration. Regions were nationalized as the second instance of state administration. Instead of the original demesnes, basic administrative units and the first instance became political districts and district offices while the primary link in the beginnings of self-government became individual municipalities.

Zdroj / Source: Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

41

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (1855–1868)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (1855–1868)

Tomáš Burda, Leoš Jeleček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Mapa zobrazuje výsledky reformy státní správy vynucené nástupem tzv. neoabsolutismu. Pro podrobnější dohled z centra bylo utvořeno 20 malých krajů. Uložení režimu si vyžadalo propojení politické a soudní správy, bývalé velké politické okresy byly zrušeny a v každém soudním okrese (byly v jejich rámci vymezeny v roce 1850) byly zřízeny tzv. smíšené okresní úřady.

The map shows results of the state administration reform enforced by the onset of a so-called neo-absolutism. For a closer supervision from the centre, twenty small regions were constituted. Regime strengthening called for the connection of political power and jurisdiction. The former large political districts were abolished and so-called common district authorities were established in each judicial district (established in 1850).

Zdroj / Source: Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

42

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (1918–1938, 1945–1949)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (1918–1938, 1945–1949)

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

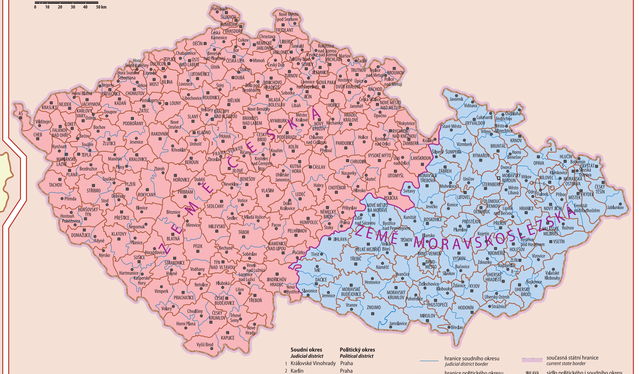

Zdroj / Source: Atlas Republiky československé, Vojenský zeměpisný ústav, Praha, 1935.

43

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (1949–1960)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (1949–1960)

Tomáš Burda, Leoš Jeleček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Mapa zobrazuje výsledek největší změny územní správy od roku 1850. Komunistický režim v roce 1949 zrušil původní politické a soudní okresy i stabilní zemské zřízení. Bylo obnoveno krajského zřízení. Již před 2. světovou válkou připravované vymezení 13 krajů a 187 nových okresů, řízených tzv. národními výbory, bylo geograficky celkem zdařilé.

The map shows results of the greatest change in territorial administration since 1850. The original political and judicial districts as well as the 100-year old system of historical lands were abolished by the Communist regime in 1949. Regional system was restored. The delimitation of 13 regions and 187 new districts controlled by so-called national committees that had been prepared already before World War II, was in geographical terms successful.

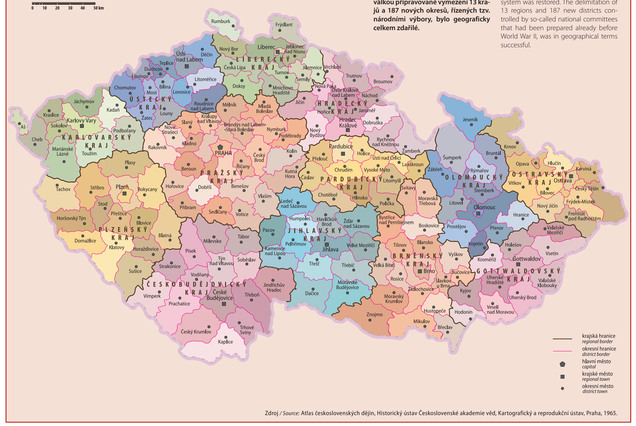

Zdroj / Source: Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

44

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (1960–1990)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (1960–1990)

Tomáš Burda, Leoš Jeleček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Ústavní uzákonění „socialismu" doprovázela nová reforma územní správy platná od 1. 7. 1960. Cílem mj. bylo z krajů utvořit orgány řídící a posílit výkonné funkce okresních a místních národních výborů. Bylo utvořeno 8 krajů a 75 okresů, obojí rozlehou největší za celou dobu od roku 1850.

Legalization of "socialism" in the constitution was accompanied by another reform of territorial administration in effect from 1 July 1960. Its objective was to transform regions into control bodies and to reinforce executive functions of district and local national committees. Delimitated were 8 regions and 75 districts – both of the largest size since 1850.

Zdroj / Source: Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

45

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (2000)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (2000)

Tomáš Burda, Leoš Jeleček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Pádem komunismu v roce 1989 byl zrušen i systém národních výborů; okresní národní výbory se změnily načas v úřady státní správy. Vzniklo 387 pověřených obecních úřadů. Zrušené krajské zřízení bylo od 1. 1. 2001 obnoveno, bylo vymezeno 14 krajů se sídly z roku 1949 jako autonomní články státní správy i samosprávy. Staré velké okresy byly nahrazeny 205 obvody obcí s rozšířenou působností, tzv. malými okresy. Jejich hranice se změnily, protože tyto kraje vznikly spojením okresů z roku 1960.

The fall of communism in 1989 brought about also the cancellation of the system of national committees; district national committees changed for some time into state administration authorities with altogether 387 municipalities with delegated competences. The cancelled system of administrative regions was restored from 1 January 2001, and 14 regions were demarcated as autonomous links of state administration and local government with regional authorities residing in the same towns as in 1949. The capital of Prague became a self-contained region. Old large districts were replaced by 205 municipalities with extended competences, so-called small districts. Their borders changed because the regions came to existence through the mergence of districts from 1960.

46

OBLASTI ZMĚN ÚZEMNĚSPRÁVNÍ PŘÍSLUŠNOSTI KE KRAJŮM (1949–1960 A 1997)

AREAS OF CHANGES OF REGIONAL BORDERS (1949–1960 AND 1997)

Pavel Chromý, Tomáš Burda

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Vztah obyvatel k území, v němž žijí, ovlivňuje kvalita jak environmentálního, socioekonomického a sociokulturního, tak i institucionálního prostředí. V souvislosti se změnami územněsprávního členění se mění i hierarchie správní příslušnosti územních celků. Správa území (včetně péče o krajinu a životní prostředí) mnohdy podléhá působnosti různých regionálních/krajských center. Náchylnost ke změně územněsprávní příslušnosti lze zaznamenat zejména v oblastech při hranicích vyšších územněsamosprávných celků (krajů). V řadě případů se jedná o dlouhodobě hospodářsky a (i) strukturálně postižená území (vnitřní periferie).

Relations of inhabitants to regions in which they live are affected by environment quality as well as by the quality of socioeconomic and institutional environments. In connexion with changes in the administrative division, the hierarchy of administrative competences of territorial units changed, too. Territorial administration (incl. landscape conservation and environment protection) is many a time under competence of different regional centres. Inclination to a change in the territorial and administrative competence can be seen namely in areas near the borders of higher territorial self-governing units (regions). In many cases, the concerned areas are economically or structurally weak and representing inner peripheries.

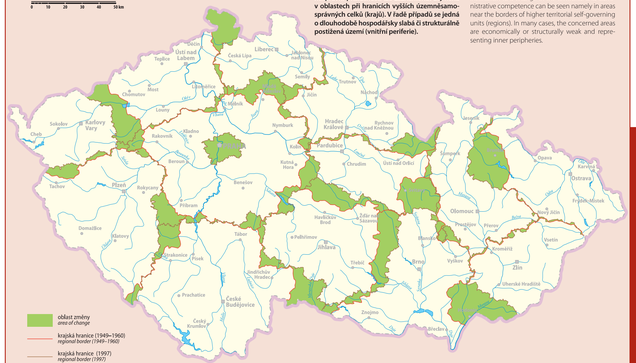

47

ÚZEMNĚSPRÁVNÍ ČLENĚNÍ (2007)

TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION (2007)

1 : 1 000 000

0 10 20 30 40 50 km

48–50

VÝVOJ ÚZEMNĚSPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ JEMNICKA

JEMNICE AREA – DEVELOPMENT OF TERRITORIAL AND ADMINISTRATIVE DIVISION

Pavel Chromý

1 : 4 000 000

0 100 km

48

1850–1896

1 : 375 000

0 10 km

Jemnice – centrum panství
Jemnice – demesne centre

panství Jemnice
Jemnice demesne

hranice soudního okresu v letech 1850–1855 (bez obce Kunějovy)
border of the judicial district in 1850–1855 (without the villages of Lukovice and Kunějovy)

hranice soudního okresu v letech 1855–1896 (bez obce Kunějovy)
border of the judicial district in 1855–1896 (without the village of Kunějovy)

hranice soudního okresu v letech 1896–1908
border of the judicial district in 1896–1908

hranice současných okresů
current district borders

hranice současných obcí
current municipal borders

① v roce 1849 panství Dačice
in 1849 Dačice demesne

② v roce 1849 panství Bítov, do roku 1855 soudní okres Vranov, politický okres Znojmo
in 1849 Bítov demesne, until 1855 judicial district of Vranov, political district of Znojmo

③ do roku 1896 soudní okres Vranov, politický okres Znojmo
until 1896 judicial district of Vranov, political district of Znojmo

49

1896–1960

1 : 375 000

0 10 km

hranice soudního okresu v roce 1896
judicial district border in 1896

hranice soudního okresu v letech 1911–1949
judicial district border in 1911–1949

hranice současných okresů
current district borders

hranice současných obcí
current municipal borders

v letech 1938–1945 začleněno do okresu Waidhofen a. d. Thaya
in 1938–1945 incorporated into the district of Waidhofen a. d. Thaya

v letech 1938–1945 začleněno do okresu Horn
in 1938–1945 incorporated into the district of Horn

v letech 1949–1960 začleněno do okresu Dačice
in 1949–1960 incorporated into the Dačice district

v letech 1949–1960 začleněno do okresu Moravské Budějovice
in 1949–1960 incorporated into the Moravské Budějovice district

v roce 1911 postoupeno soudnímu okresu Slavonice
in 1911 transition to the newly constituted judicial district of Slavonice

50

1960–2000

1 : 375 000

0 10 km

okres Znojmo v letech 1960–1990
Znojmo district in 1960–1990 South Moravian region, since 2000 Brno region

okres Třebíč v letech 1960–1990
Jihomoravský kraj, od r. 2000 Jihlavský kraj

okres Břeclav v letech 1960–1990
Jihomoravský kraj, od r. 2000 Jihomoravský kraj

okres Jihlava (v letech 1960–1990 Jihomoravský kraj, od r. 2000 Jihlavský kraj)
Jihlava district (in 1960–1990 South Moravian region, since 2000 Vysočina region)

okres Hodonín (v letech 1960–1990 Jihočeský kraj, od r. 2000 Českobudějovický kraj)
Jindřichův Hradec district in 1960–1990 South Bohemian region, since 2000 České Budějovice region)

územní obvod s pověřeným obecním úřadem
territory of the municipality with delegated competences of Jemnice

v roce 1980 – počátek 90. let 20. století – obce (červeně) integrované pod Městský národní výbor Jemnice
in 1980 – the early 1990s – municipalities (red) integrated under Municipal National Committee in Jemnice

hranice současných okresů
current district borders

hranice současných obcí
current municipal borders

PŮDORYSNÉ TYPY SÍDEL

GROUND PLAN TYPES OF SETTLEMENTS

Karel Kuča

1 : 500 000

0 5 10 15 20 25 km

Nový Drahov (okres Cheb) – lánová radiální ves dvorcová
Nový Drahov (Cheb district) – radial hide village
Foto / Photo: Karel Kuča, 2005

Březiny (okres Rakovník) – návesní čtyřstranná ves
Březiny (Rakovník district) – four-sided village green
Foto / Photo: Karel Kuča, 2005

Merboltice (okres Děčín) – lánová liniární údolní ves
Merboltice (Děčín district) – linear valley hide village
Foto / Photo: Karel Kuča, 2006

Chotiněves (okres Litoměřice) – návesní dvouřadá (ulicová) ves
Chotiněves (Litoměřice district) – two-row (street) village green
Foto / Photo: Karel Kuča, 2006

Mapa zachycuje všech 17 503 vesnických sídel existujících na území České republiky v polovině 19. století a třídí je podle jejich historických půdorysných typů. Aby vynikl skutečné historické geografické rozšíření jednotlivých půdorysných typů, jsou v mapě zachyceny i vesnice zaniklé ve 20. století (1 011 z celkového počtu). Pro doplnění celkového obrazu typologie půdorysných typů jsou z půdorysného hlediska kategorizována i historická sídla jednoznačně městského charakteru (815 lokalit, z toho 16 zaniklých). Mapu doplňují sídla založená v druhé polovině 19. století (312 lokalit, bez dalšího rozlišení). Typologie vesnic podle způsobu založení musí brát v úvahu celou řadu faktorů: základní prostorové uspořádání, přesnost půdorysného typu, míru koncentrovanosti zástavby, velikost vesnice, převažující typ usedlosti a v neposlední řadě dobu založení a zejména vazbu na plužinu.

Obecně lze říci, že Česká republika představuje z hlediska typologie vesnického osídlení mimořádně zajímavé a pestré území. Existují zde jak území typologicky poměrně homogenní (oblasti lánových liniárních vesnic, neortogonální návesní lokace v moravských nížinách), tak územní velmi heterogenní. Rozšíření jednotlivých typů vesnic bylo dáno jak historickým vývojem (hustá sídelní struktura starých sídelních oblastí, mladá nezemědělská kolonizace horských oblastí, doplnění sídelní sítě v Polabí rozparcelováním vysušených rybníků a polnosti dvorů, které vyrostly na místě vesnic zaniklých po třicetileté válce), tak modelací krajiny. To je nejvýraznější u lánových vesnic, kde volba liniární či radiální formy byla vázána výhradně na utváření reliéfu.

The map shows all 17,503 rural settlements existing in the territory of the Czech Republic in the mid-19th century and classifies them according to their historical ground plan types. In order to highlight the actual historical geographical distribution of individual ground plan types, the map includes also villages that became extinct in the 20th century (1,011 of the total number). The general image of the typology of ground plan types is completed by including into the categorization historical settlements of clearly urban character (815 localities of which 16 extinct) as well as by including settlements coming to existence later in the 19th century (312 localities without any further distinction). The typology of villages according to the method of their foundation has to take into account a number of factors such as basic spatial layout, ground plan type precision, built-up area concentration, village size, predominant type of farms and, last but not least, date of foundation and links to ploughland.

With respect to the typology of rural settlement, the Czech Republic represents generally an extraordinarily interesting and diverse territory with both areas relatively homogeneous in typological terms (localities of linear hide villages, non-orthogonal village greens in Moravian lowlands) and highly heterogeneous areas. The distribution of individual village types was conditioned by both the historical development (dense pattern of the settlement structure of old residential areas, late non-agricultural colonization of mountain areas, further extension of the settlement pattern in the Labe (Elbe) River Basin due to the parcelling of drained ponds and ground of farmsteads risen in the place of villages that became extinct after the Thirty Years' War) and by landscape modelling. This particularly holds for the villages with regular hides, in which the choice of either linear or radial form depended exclusively on the relief configuration.

Malé vsi
Small villages
- malá návesní obdélná *small rectangular village green*
- malá návesní (ostatní tvary) *small village green (other forms)*
- malá ulicová *small street village*
- malá dvorcová *small farmstead village*
- víska *hamlet*

Lánové vsi
Villages with regular hides
- lánová liniární (údolní lánová ves) *linear hide village (valley hide village)*
- lánová liniární krátká (krátká údolní lánová ves) *short linear hide village (short valley hide village)*
- lánová ulicová *hide street village*
- lánová ulicová krátká *short hide street village*
- lánová radiální *radial hide village*
- lánová radiální návesní (kyjovitá, okrouhlá, obdélná aj.) *radial hide village green (clubbed, circular, rectangular etc.)*
- lánová radiální nepravidelná *irregular radial hide village*
- lánová jiná *other hide village*
- valašská lánová *Wallachian hide village*
- valašská lánová krátká *short Wallachian hide village*

Ortogonální návesní lokace vsi
Orthogonal village green locations
- návesní čtyřstranná *four-sided village green*
- návesní dvoustranná *two-sided village green*
- návesní dvouřadá (ulicová) *two-row (street) village green*
- návesní jednostranná *one-sided village green*

Neortogonální návesní lokace vsi
Non-orthogonal village green locations
- návesní trojúhelníková *triangular village green*
- návesní kyjovitá *clubbed village green*
- návesní okrouhlá (oválná) *circular (oval) village green*
- návesní vřetenová *spindle-shaped village green*
- návesní vidlicová *fork-shaped village green*
- návesní lalokovitá *lobe-shaped village green*
- návesní nepravidelná *irregular-shaped village green*
- ulicová široká *broad village green*

Novověké parcelační a rozptýlené vsi
Modern parcel villages and dispersed villages
- parcelační s geometrickou návsí *parcel village with geometric square*
- parcelační řady *parcel rows*
- parcelační ulicová *parcel street village*
- parcelační jedno- či vícestavá *one- or multi-row parcel village*
- parcelační jednořadá záhumenicová (se záhumenicovou plužinou) *one-row parcel village with ploughland in village outskirts*
- parcelační ostatní *other parcel villages*
- rozptýlená *dispersed*
- rozptýlená víska *dispersed hamlet*
- valašská řetězová *Wallachian chain village*

Ostatní vsi (nelokační a nevyhraněné)
Other villages (non-location and ambivalent)
- shluková (chaotická) *cluster (chaotic)*
- ulicová *street*
- podél cesty *along the road*
- údolní, neorganizovaná *valley, unorganized*
- nevyhraněná *ambivalent*

Novodobá sídla (vzniklá od poloviny 19. století)
Modern settlements (coming to existence in the late 19th century)
- novodobé sídlo (vesnice nebo město) *modern settlement (village or town)*

Historická města
Historic towns
- města ortogonální středověké *medieval orthogonal town*
- města ortogonální novověké *modern orthogonal town*
- města s vřetenovým náměstím *town with spindle-shaped square*
- města s vidlicovým náměstím *town with fork-shaped square*
- města s úlicovým náměstím *town with street square*
- město nevyhraněné *ambivalent town*

Průběh kolonizace
Colonization development

Středověká kolonizace
Medieval colonization
- lánová liniární ves *linear hide village*
- lánová radiální ves *radial hide village*

Novověká kolonizace
Modern colonization
- parcelační a rozptýlená ves *parcel and dispersed village*
- valašská řetězová ves *Wallachian chain village*
- valašská parcelační a rozptýlená ves *Wallachian parcel and dispersed village*

Různorodá kolonizace
Different colonization
- lánová, návesní, ulicová, parcelační, rozptýlená, řetězová, půdorysně nevyhraněná *hide, village green, street, parcel, dispersed, chain, no specific ground plan ambivalent*

Lánové vesnice
Villages with regular hides

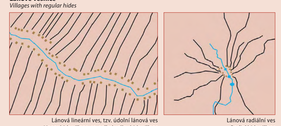

Lánová liniární ves, tzv. údolní lánová ves
Linear hide village, so-called valley hide village

Lánová radiální ves
Radial hide village

Lánová radiální ves s kyjovitou návsí
Radial hide village with clubbed village green

Lánová ulicová ves
Hide street village

Valašská lánová ves
Wallachian hide village

Ortogonální návesní lokace vsi
Orthogonal village green locations

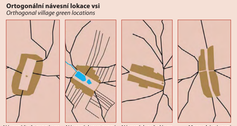

Návesní čtyřstranná ves
Four-sided village green

Návesní dvoustranná ves
Two-sided village green

Návesní dvouřadá ves
Double-row village green

Moravská návesní dvouřadá ves
Moravian double-row village green

Neortogonální návesní lokace vsi
Non-orthogonal village green locations

Návesní trojúhelníková ves
Triangular village green

Návesní kyjovitá ves
Clubbed village green

Návesní okrouhlá ves
Circular village green

Návesní vřetenová ves
Spindle-shaped village green

Návesní vidlicová ves
Fork-shaped village green

Návesní lalokovitá ves
Lobe-shaped village green

Malé vsi
Small villages

Malá návesní ves
Small village green

Novověké parcelační a rozptýlené vsi
Modern parcel villages and dispersed villages

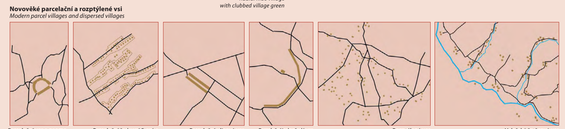

Parcelační ves s geometrický tvarovanou návsí
Parcel village with geometric village square

Parcelační řady ve Starý a Nový Franzensthal
Parcel rows of the villages Old and New Franzensthal

Parcelační ulicová ves
Street parcel village

Parcelační jednořadá ves
Single-row parcel village

Rozptýlená ves
Dispersed village

Valašská řetězová ves
Wallachian chain village

52

VÝVOJ SILNIČNÍ SÍTĚ
DEVELOPMENT OF ROAD NETWORK

Miroslav Marada, Tomáš Burda, Tomáš Hudeček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

První dopravní síť na českém území tvořil systém kupeckých stezek z období před vznikem Velké Moravy a přemyslovského státu. Později některé z těchto stezek, statut zemských stezek a o jejich povrch se staral stát. K výraznému zkvalitnění cest došlo za vlády Karla IV. Trasy zemských stezek se v mnoha případech staly základem císařských silnic, jejichž hustotu od poloviny 18. století vyvolaly potřeby centralizované rakouské monarchie. Budování nových silnic bylo odbouráno rozvojem železniční dopravy. Nástup automobilové dopravy ve 20. století si vyžádal nový rozvoj silniční sítě. Výstavba dálnic se začala plánovat již v meziválečném období, první úsek dálnice byl ovšem otevřen až v roce 1970.

The first transport network in the Czech territory was a system of merchant routes. Some of these routes acquired statute of land routes later and were kept by the state. The reign of Charles IV meant a great improvement in the quality of routes. In many cases, land routes became a base of imperial roads, which were built since the mid-18th century reflecting needs of the centralized Austrian monarchy. The construction of roads was interrupted by railway transport development. The onset of automobile transport in the 20th century called for the development of new road network. Although the construction of expressways started to be planned already in the interwar period, the first expressway section was opened as late as in 1970.

Silnice do roku 1865
Roads until 1865

- hlavní státní silnice *main state road*
- státní spojovací silnice *state connecting road*
- 1838 rok dokončení stavby silnice *year of road construction completion*

Zdroj / *Source:* Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

53

VÝVOJ VODNÍ DOPRAVY
DEVELOPMENT OF WATER TRANSPORT

Miroslav Marada, Tomáš Burda, Tomáš Hudeček

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Geografické podmínky pro rozvoj vodní dopravy nejsou na území České republiky příliš příznivé. Páteří vodní dopravy vždy byla soustava dvou největších řek Labe a Vltavy. Již od středověku se začala provádět opatření k jejich splavnění. Menší vodní toky se využívaly pro sváření dřeva. Na Šumavě byly k tomuto účelu na konci 18. století postaveny Schwarzenberský kanál (překonává hlavní evropské rozvodí mezi Vltavou a Dunajem) a Vchynicko-tetovský kanál (dnes unikátní technické památky).

Geographical conditions in the territory of the Czech Republic are not too favourable for the development of water transport. Backbone of transportation by water has been always the system of two largest rivers Labe (Elbe) and Vltava. Measures focused on their canalization were started already in the Middle Ages. Smaller watercourses were used for floating timber. For this purpose, the Schwarzenberský Canal was built in the Šumava Mts towards the end of the 18th century, getting over the main European divide between the Vltava River and the Dunaj (Danube) River, and the Vchynicko-tetovský Canal (today a unique technical monument).

Vodní cesty – současnost
Waterways – present time

- rekreační, velké lodě – ve stavbě *recreational, large boats – in construction*
- osobní plavidla a rekreační doprava *passenger watercrafts and recreational transport*
- velká plavidla *large watercrafts*

Typy plavby – historie
Type of navigation – history

- dopravu osobní, vorová a nákladní *passenger service, rafting and freight service*
- dopravu nákladní a vorová *freight service and rafting*
- dopravu vorová *rafting*
- dopravu vodního dříví *bulk timber transport*
- 1999–2006 rok splavnění *year of canalization*

- dopravu na vodních nádržích *transport on water reservoirs*
- přístav *harbour*
- předávající docks

Zdroj / *Source:* Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

54

VÝVOJ ŽELEZNIČNÍ SÍTĚ
DEVELOPMENT OF RAILWAY NETWORK

Miroslav Marada, Tomáš Burda, Tomáš Hudeček

1 : 1 000 000

0 10 20 30 40 50 km

První železnicemi na českém území byly koněspřežní dráhy z Českých Budějovic do Lince (1832) a z Prahy do Lán̆ských lesů. Počátek rozvoje parní železnice je spojen se zájmy státu a s příjezdem prvního vlaku v roce 1839 do Brna. Stát dále vybudoval železnici do Bohumína (1841), Prahy (1845) a na hranice se Saskem (1850). V druhé fázi budování železnic převzaly iniciativu soukromé firmy, které dokončily základní síť. Zákon o místních drahách podpořil na konci 19. století rozšíření železnice i do odlehlejších oblastí. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 se výstavba nových tratí soustředila na spojení se Slovenskem. Po roce 1948 došlo ke zvýšení násobí především na přepravu nákladů, ovšem bez rozsáhlejších investic (pouze některé hlavní železniční tahy byly elektrifikovány). Byla zrušena řada přeshraničních tratí.

The first railways in the Czech territory were horse-drawn railways from České Budějovice to Linz (1832) and from Prague to Lány forests. Arrival of the first steam train to Brno in 1839 is the beginning of steam railway development. The government also built railway tracks to Bohumín (1841), Prague (1845) and to the border with Saxony (1850). In the second period, the construction of railways was taken over by private companies which completed the basic network. The Local Railway Act supported railway spreading into more peripheral regions at the end of the 19th century. After the constitution of independent Czechoslovak Republic in 1918, the construction of new tracks focused on the connection with Slovakia. After 1948, demand for cargo transport increased but without more extensive investment (only some main railway tracks were electrified). Many cross-border tracks were closed down.

Železniční trať
Railway line

- jednokolejná *single-track railway*
- dvoj- a vícekolejná *double- and multiple-track railway*

Uvedeno do provozu v letech
Put into operation in

- 1839–1854
- 1855–1880
- 1881–1918
- 1919–1960

Ostatní tratě
Other lines

- peážní trať (dopravna přes území sousedního státu) *peage line (transport through the territory of neighbouring country)*
- koněspřežní dráha *horse railways*
- úzkorozchodná dráha (1881–1918) *narrow-gauge line (1881–1918)*
- lanová dráha postavena do roku 1970 *cable railway (built until 1970)*

Zdroj / *Source:* Atlas československých dějin, Historický ústav Československé akademie věd, Kartografický a reprodukční ústav, Praha, 1965.

55

KONCENTRACE OBYVATELSTVA (1880–1930)
CONCENTRATION OF POPULATION (1880–1930)

1 : 3 000 000

0 20 40 60 km

Průmyslová revoluce 19. století zahájila výraznou migrační přesuny obyvatel z převážně zemědělských oblastí do průmyslových center, kterými byla velká města a oblasti těžby zejména energetických surovin. V souvislosti s hospodářskými a společenskými změnami započatými v 19. století došlo během 20. století k umocnění hierarchie osídlení. Území dnešní České republiky se rozdělilo na hustě zalidněná jádra a řídce osídlené periferie, jejichž význam z hlediska dlouhodobého vývoje přetrvává dodnes.

Industrial revolution in the 19th century triggered significant population migrations from predominantly agricultural areas to industrial centres (big cities and mining areas). In relation to economic and societal changes initiated in the 19th century, the hierarchy of settlement raised during the 20th century. The area of the Czech Republic was divided into densely populated cores and sparsely inhabited peripheries, whose importance in the long term development lasts until today.

- obvod koncentrace osídlení (průmyslové pásy) *region of settlement concentration (industrial zone)*
- směr koncentrace obyvatelstva *direction of population concentration*

úbytek obyvatelstva *population decrease* | přírůstek obyvatelstva *population increase*

Zdroj / *Source:* Mrkos, J., Hospodářská dynamika země Moravskoslezské v zrcadle jejího populačního vývoje a fluktuace obyvatelstva let 1790–1930, Zemský studijný a plánovací ústav moravskoslezský, Brno, 1948.

56

ZMĚNA HUSTOTY ZALIDNĚNÍ V OBCÍCH (1869–2001)
POPULATION DENSITY CHANGE IN MUNICIPALITIES (1869–2001)

Zdeněk Kučera

1 : 3 000 000

0 20 40 60 km

- vysoký nárůst *high increase*
- nárůst *increase*
- pokles *decrease*
- vysoký pokles *high decrease*
- bez údajů *no data*

Zdroj / *Source:* Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, Český statistický úřad, Praha, 2006.

57

NÁRODNOSTNÍ STRUKTURA OBYVATELSTVA (1930)
ETHNIC STRUCTURE OF POPULATION (1930)

Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Před 2. světovou válkou byly české země národnostně diferencované. Zjišťování národnostní struktury sloužilo jako podklad oprávněnosti vzniku Československa. Ve sčítání lidu roku 1921 byla národnost definována jako kmenová příslušnost daná zpravidla mateřským jazykem. Od této definice se ve sčítání v roce 1930 upustilo, její ztotožnění s mateřským jazykem přetrvalo. Pojetí národnosti bylo velmi diskutováno, nicméně její určování podle mateřského jazyka znamenalo významnou změnu proti sčítání z roku 1910. V něm byla národnost dána tzv. obcovací řečí, tj. jak se osoba dorozumívá např. při styku s úřady. Protože v pohraničí nemálo Čechů hovořilo na úřadech německy, byli sečtení jako Němci. Na mapě jsou údaje a názvy uvedeny v hranicích okresů z roku 1960.

Before World War II, Czech lands were ethnically differentiated. Data about the ethnical structure were used to justify the establishment of Czechoslovakia. In the population census of 1921, nationality was defined as a "group membership" based on mother language. In the census of 1930, this definition was abandoned; however, its connection to mother language persisted. The definition of nationality was much discussed although its change in relation to the population census in 1910 was very significant. In 1910, nationality was defined in terms of language used in public institutions. Because a lot of Czech people in the borderland spoke German in these institutions, they were counted as Germans. Data and names shown in the map are within the district borders from 1960.

Národnostní menšiny
Ethnic minorities

- Němci *Germans*
- ostatní *others*

Podíl obyvatel československé národnosti
Share of the Czechoslovak nationality

3,0 10,0 30,0 50,0 70,0 90,0 100,0 %

Zdroj / *Source:* Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930, Státní úřad statistický, Praha, 1934.

58

NÁRODNOSTNÍ STRUKTURA OBYVATELSTVA (1950)
ETHNIC STRUCTURE OF POPULATION (1950)

Zdeněk Kučera, Silvie Kučerová

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Po skončení 2. světové války započal rozhodnutím vítězných států odsun Němců jejichž místo území tehdejšího Německa (na českém území se tento akt týkal přibližně 3 milionů osob). Největší migrační přesuny se odehrály v pohraničí, kde během prvních poválečných let poklesl počet obyvatel místy na méně než polovinu.

Do uvolněných prostorů začalo zábv přicházet nové obyvatelstvo ze sousedních vnitrozemských regionů, ale také ze vzdálenějších oblastí – ze Slovenska, ze zahraničí (např. Maďaři, Ukrajinci, reemigranti z Volyně, Polska, Jugoslávie aj.). Odsunem přežívající části poválečné obyvatel se české území jako celek národnostně homogenizovalo. Na mapě jsou údaje a názvy uvedeny v hranicích okresů z roku 1960.

After World War II, the victorious states decided to transfer Germans who lived in other territories to Germany (in Czech territory about 3 millions were involved). The greatest migration movements took place in the borderland, where there the number of inhabitants decreased by about a half in the first post-war years. The empty space was soon repopulated from the neighbouring inland regions as well as from remote areas – Slovakia or abroad (e.g. by Hungarians, Ukrainians, Czech re-emigrants from Volynia, Poland, Yugoslavia and other countries). As a consequence of this transfer of Germans, the Czech Republic was ethnically homogenized. Data and names shown in the map are within the district borders from 1960.

Národnostní menšiny
Ethnic minorities

- Slováci *Slovaks*
- Němci *Germans*
- ostatní *others*

Podíl obyvatel české národnosti
Share of the Czech nationality

58,9 70,0 90,0 100,0 %

Zdroj / *Source:* Fialová, L., Národnostní skladba obyvatelstva České republiky podle okresů v letech 1950–1990, Slezský sborník, 92, 4, 1994.

59

NÁRODNOSTNÍ STRUKTURA OBYVATELSTVA (2001)
ETHNIC STRUCTURE OF POPULATION (2001)

Dagmar Bartoňová

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Podíl obyvatel české, moravské a slezské národnosti
Share of Bohemian, Moravian and Silesian nationalities

84,0 87,0 89,9 91,9 93,9 95,9 98,0 %

z toho moravské a slezské národnosti
of these Moravian and Silesian nationalities

1,0 4,9 8,9 12,9 16,9 22,0 %

Národnostní menšiny
Ethnic minorities

- Slováci *Slovaks*
- Poláci *Poles*
- Němci *Germans*

Vývoj národnostního složení obyvatelstva / *Development of ethnic population structure*

Národnost / *Nationality*	Počet (tis.) / *Number (thous.)*					Podíl (%) / *Share (%)*				
	1950	1961	1980	1991	2001	1950	1961	1980	1991	2001
česko-česká / *Czech*	8 348	9 625	9 734	9 344	9 728	85,8	94,3	94,0	81,2	90,4
moravská / *Moravian*	– [1]	– [1]	– [1]	1 362	380	– [1]	– [1]	– [1]	11,8	3,5
slezská / *Silesian*	– [1]	– [1]	– [1]	44	11	– [1]	– [1]	– [1]	0,4	0,1
slovenská / *Slovak*	258	276	359	315	193	2,6	2,7	3,5	2,7	1,8
romská / *Romany*	– [2]	– [2]	– [2]	33	12	– [2]	– [2]	– [2]	0,3	0,1
polská / *Polish*	71	67	66	59	52	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4
německá / *German*	160	134	58	49	39	1,6	1,4	0,6	0,5	0,4
ostatní a neuvedená / *other and unspecified*	61	72	75	76	295	0,7	0,7	0,7	0,7	2,9
CELKEM / *TOTAL*	8 896	9 572	10 292	10 302	10 220	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sčítání lidu, domů a bytů (2001)

Národnost rozhodl každý podle svého rozhodnutí, včetně uvedení dvou národností nebo neuvedení žádné.

[1] V letech 1961, 1970 a 1980 byly tyto národnosti zahrnuty pod národnost českou.

[2] V letech 1961, 1970 a 1980 nebyla tato národnost samostatně zjišťována.

Census in 2001

Nationality was titled to by everybody according to their decision including the indication of two nationalities or none.

[1] *In years 1961, 1970 and 1980, these nationalities were included under Czech nationality.*

[2] *In years 1961, 1970 and 1980, this nationality was not established separately.*

Zdroj / *Source:* Český statistický úřad, Praha.

60

VLIV GEOPOLITICKÝCH ZMĚN NA ZÁNIK SÍDEL PO ROCE 1945
EFFECT OF GEOPOLITICAL CHANGES ON THE EXTINCTION OF SETTLEMENTS AFTER 1945

Zdeněk Kučera, Pavel Chromý

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Národnost
Nationality

- německá *German*
- polská *Polish*
- československá *Czechoslovak*

- zaniklé sídlo *extinct settlement*
- jazyková hranice v roce 1930 *language boundary in 1930*
- historická hranice Čech a Moravy *historical border between Bohemia and Moravia*

Před 2. světovou válkou převažovalo na českém území obyvatelstvo tří národností: československé, německé a polské. Němci a Poláci obývali zejména pohraniční oblasti přiléhající k územím těch států, ve kterých jimi deklarovaná národnost převládala. Zanedbatelná nebyla ani přítomnost německých etnik ve větších vnitrozemských městech (např. Praha, Brno, Olomouc). Hranice mezi jednotlivými etnikv nebyla ostrou linií, docházelo k vzájemnému prolínání sousedních kultur. Vytvářely se i tzv. jazykové ostrovy (např. české na Moravcku či německý na Jihlavsku).

Before World War II, inhabitants of 3 nationalities prevailed in the Czech territory: Czechoslovak, German and Polish. Germans and Poles lived predominantly in border areas situated next to the territories of states, in which the national-ity declared by them prevailed. However, the presence of non-Czech ethnic minorities was significant in bigger inland cities (e.g. Prague, Brno, Olomouc). Border between the individual ethnical groups was not a sharp line, the neighbouring cultures significantly penetrated into one another. So-called linguistic enclaves developed, too (e.g. Czech in the surrounding of Most or German in the surrounding of Jihlava).

Jedním z důsledků 2. světové války byl odsun českých Němců, zejména z pohraničí. V důsledku nedostatečného dosídlení, zřízení železné opony i hospodářské činnosti totalitního režimu došlo na tomto území k výrazné změně sídelního systému a krajiny. Zejména v méně dostupných oblastech zanikla celá řada především malých sídel. Později zanikala i větší sídla v oblastech nižinných, hlavně z důvodu rozvoje těžby hnědého uhlí. Specifickým důvodem zániku sídel byl vznik vojenských újezdů.

The transfer of the Czech Germans mainly from the borderland was one of the consequences of World War II. In consequence of insufficient repopulation, installation of the "Iron Curtain" and economic activity of the totalitarian regime, a distinct change in the settlement system and landscape occurred. Especially in hardly accessible areas, many small settlements were abandoned. Bigger settlements in lowlands were abandoned later as well, above all due to lignite mining. Specific cause for the abandonment of many settlements was the establishment of military domains.

61–62

VLIV GEOPOLITICKÝCH ZMĚN NA VYUŽITÍ KRAJINY V ČESKO-RAKOUSKÉM POHRANIČÍ – KOŠŤÁLKOV (GOTTSCHALLINGS) A KLEIN TAXEN
EFFECT OF GEOPOLITICAL CHANGES ON LAND USE IN THE CZECH-AUSTRIAN BORDERLAND – KOŠŤÁLKOV (GOTTSCHALLINGS) AND KLEIN TAXEN

Přemysl Štych, Pavel Chromý, Jana Winklerová

61

Letecký snímek obce Košťálkov (1947)
Aerial photography of Košťálkov village (1947)
Zdroj / *Source:* Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad, Dobruška.

Košťálkov kolem roku 1930
Košťálkov in around 1930
Zdroj / *Source:* archiv Mariána Khandla.

V blízkosti česko-rakouské hranice se na českém území nacházejí místa, která byla až do roku 1945 zcela dominantně osídlena Němci. Odsun německého obyvatelstva po 2. světové válce vedl k zásadní změně ve využívání krajiny (opuštěné vesnice, chaotické dosídlování českým obyvatelstvem, dosídlenci znovu přesídlhovaní do sídel vzdálenějších od hranice ap.). Území na severu Dolního Rakouska, které bylo s Novobystřickem a Slavonicken po staletí propojeno četnými vazbami, se ocitlo na periferii.

Adjacent to the Czech-Austrian border, there were areas in the Czech territory with entirely dominant German population before 1945. The transfer of German population after World War II led to a crucial land use change (abandoned villages, chaotic repopulation by Czech nationals, new settlers being moved again to localities more distant from the state border etc.). The territory in the north of Lower Austria, which had been traditionally interconnected by numerous links with the areas of Nová Bystřice and Slavonice, suddenly became peripheral.

VYUŽITÍ KRAJINY (1845)
LAND USE (1845)

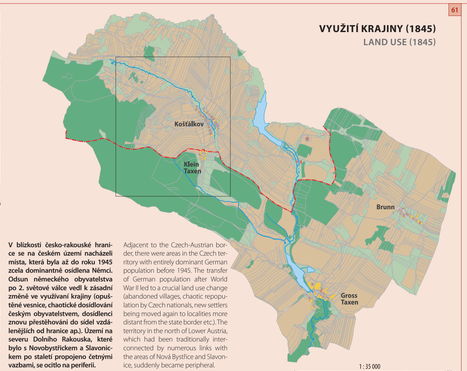

0 1 : 35 000 1 km

62

Ortofotosnímek (2006)
Orthophoto (2006)
Zdroj / *Source:* Český úřad zeměměřický a katastrální, Praha.

Křižovatka cest – poslední památka na dřívější střed vesnice Košťálkov
Road crossing – the last reminder of the former centre of Košťálkov village
Foto / *Photo:* Marián Khandl, 2004

Změny struktury krajiny i jejího využití dokumentují odlišný vývoj systému osídlení, rozdíly vlv ekonomických systémů (zejména zemědělského a lesního hospodaření), proces polarizace prostoru, v novodobé historii pak i proces integrace zemí do Evropské unie (změny funkci krajiny z dominantní výrobní na rekreační).

Landscape structure and land use changes document a different development of the settlement system, a different influence of economic systems (namely agriculture and forestry), the process of space polarization, and in the modern history also the process of integration of the countries in the European Union (changes of landscape functions from once dominant production to recreational function).

VYUŽITÍ KRAJINY (2003)
LAND USE (2003)

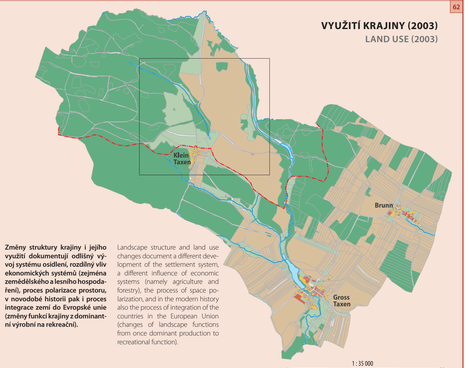

0 1 : 35 000 1 km

- orná půda *arable land*
- trvalý travní porost *permanent grassland*
- trvalá kultura *permanent crop*
- les *forest*
- zastavěná plocha *built-up area*
- vodní plocha *water body*
- ostatní *other*
- vodní tok *watercourse*
- česko-rakouská státní hranice *Czech-Austrian state border*

Zdroj / *Source:* Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Databáze LUCC Czechia).

63–66

VÝVOJ A ZMĚNY ZAMĚSTNANOSTI V ZEMĚDĚLSTVÍ, LESNICTVÍ A RYBÁŘSTVÍ (1900–2001)

DEVELOPMENT AND CHANGES OF EMPLOYMENT IN AGRICULTURE, FORESTRY AND FISHERIES (1900–2001)

Ludvík Kopačka, Tomáš Burda

1 : 2 000 000
0 10 20 30 40 50 km

Index změny zaměstnanosti
Index of employment change

30 40 50 60 70 80 90 100 120 140 160 180 200 %

pokles / *decrease* — stagnace / *stagnation* — nárůst /*increase*

Počet ekonomicky aktivních v daném roce
Working population in the given period

0 5 10 15 20
počet (tis.) / *number (thous.)*

Změna počtu ekonomicky aktivních za dané období
Working population change in the given period

0 3 6 9 12
počet (tis.) / *number (thous.)*

přírůstek *increase*
úbytek *decrease*

Vývoj hospodářství a průmyslu ovlivnily některé důležité faktory: (1) změny geografické polohy, prostoru a podmínek; (2) změny geopolitické a geoekonomické polohy a orientace v kombinaci s velikostí a významem v rámci daného státoprávního uspořádání (změna politických, hospodářských a administrativních hranic); (3) vliv konkrétních historických událostí a období; (4) vývoj vědy a techniky a technologií (rozmach na přelomu 19. a 20. století, po 2. světové válce a na přelomu 20. a 21. století), mezinárodní dělby práce a organizace aj. Změny společensko-ekonomického systému byly největším motorem tří hlavních transformací, které představují komplexní, složitý a bohatě strukturovaný proces s mnoha dílčími turbulencemi a silným vlivem na vývoj krajiny a životního prostředí: kapitalistická transformace do roku 1948 v rámci kapitalistického systému s mnoha formami; socialistická transformace 1948–1989 a transformace po roce 1989.
Vývoj a změny zaměstnanosti byly sledovány indexem vývoje (koncový / počáteční rok sledovaného období x 100), kdy hodnoty pod 100 znamenají pokles, okolo indexu 100 stagnaci a nad 100 nárůst v daném odvětví.

Development of economy and industry was influenced by several important factors: (1) changing geographical space, position and conditions; (2) changing geo-political and geo-economic position and orientation in combination with the size and significance of constitutional changes (changes of political, economic and administrative borders); (3) the impact of concrete historical events and periods; (4) the development of science and technology (boom at the turn of the 19th and 20th centuries, after World War II and at the turn of the 20th and 21st centuries), international labour division and organization. Changes of the socioeconomic system were the greatest vehicle for three basic transformations, which represent a complex, complicated and richly structured process with many partial turbulences and a strong impact on the landscape and environment: capitalist transformation until 1948 within the framework of the capitalist system with many forms; socialist transformation in 1948–1989 and post-1989 transformation.
Employment development and changes were assessed using the index of development (end year / initial year of the period x 100), with values <100, about 100 and >100 indicating respectively decrease, stagnation and increase in the concerned branch of industry.

63

1900–1930

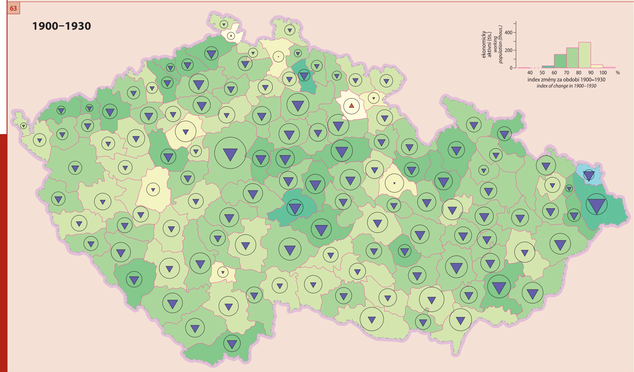

64

1930–1950

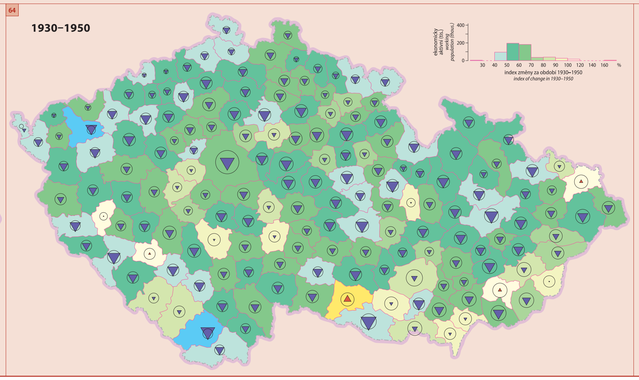

65

1961–1991

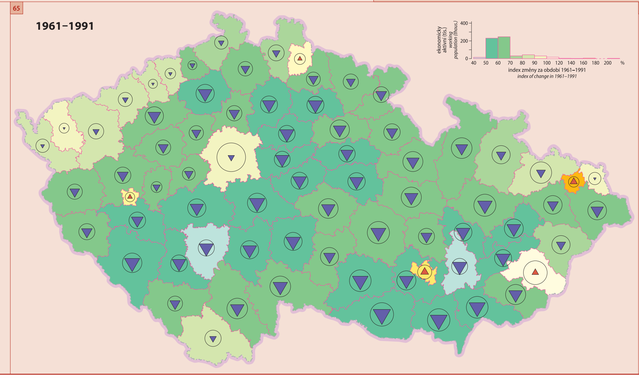

66

1991–2001

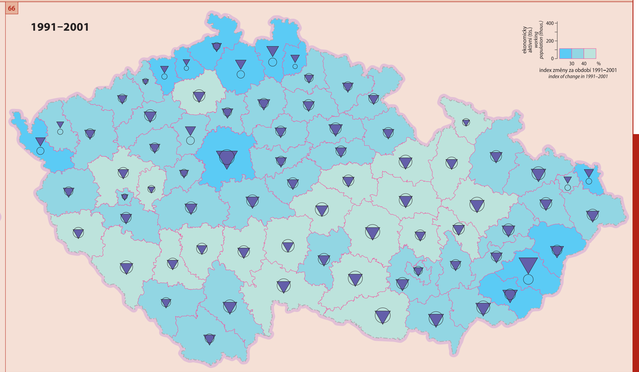

67–70

VÝVOJ A ZMĚNY ZAMĚSTNANOSTI V PRŮMYSLU (1902–2001)

DEVELOPMENT AND CHANGES OF EMPLOYMENT IN INDUSTRY (1902–2001)

Ludvík Kopačka, Tomáš Burda

1 : 2 000 000
0 10 20 30 40 50 km

Index změny zaměstnanosti
Index of employment change

30 40 50 60 70 80 90 100 120 140 160 180 200 %

pokles / *decrease* — stagnace / *stagnation* — nárůst /*increase*

Počet ekonomicky aktivních v daném roce
Working population in the given period

0 30 60 90
počet (tis.) / *number (thous.)*

Změna počtu ekonomicky aktivních za dané období
Working population change in the given period

0 30 60 90
počet (tis.) / *number (thous.)*

přírůstek *increase*
úbytek *decrease*

67

1902–1930

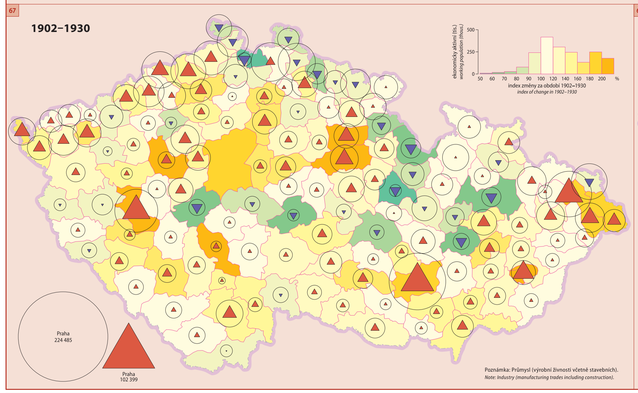

Poznámka: Průmysl (výrobní živnosti včetně stavebnictví).
Note: Industry (manufacturing trades including construction).

68

1930–1950

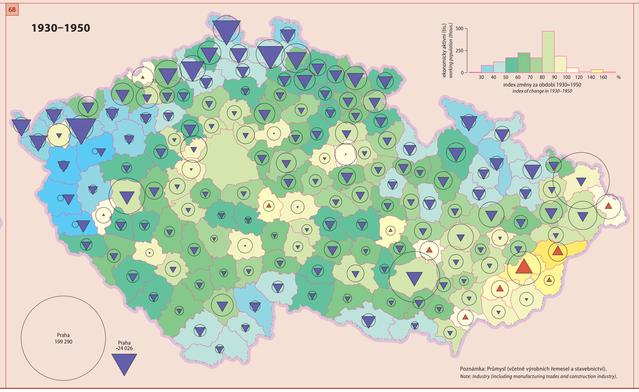

Poznámka: Průmysl (včetně výrobních řemesel a stavebnictví).
Note: Industry (including manufacturing trades and construction industry).

69

1962–1988

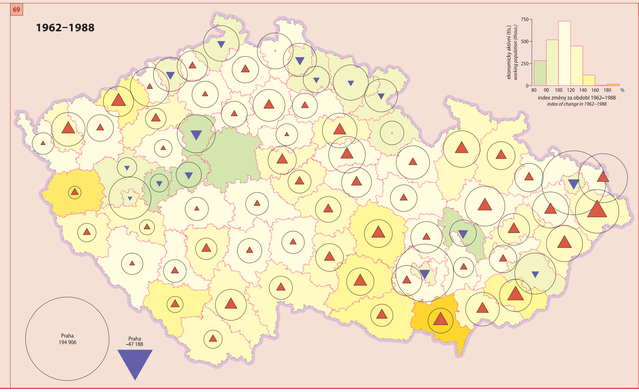

70

1991–2001

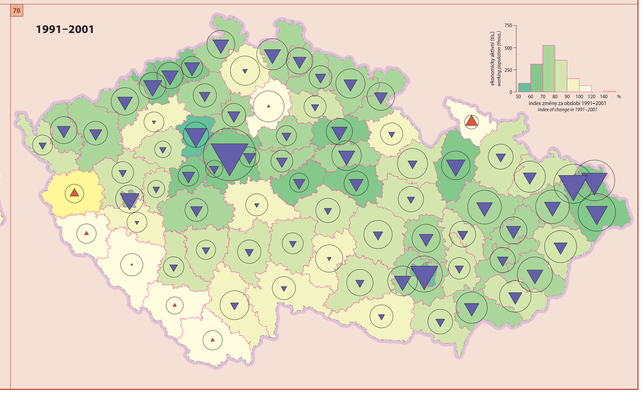

71–74

VÝVOJ A ZMĚNY ZAMĚSTNANOSTI VE SLUŽBÁCH (1900–2001)

DEVELOPMENT AND CHANGES OF EMPLOYMENT IN SERVICES (1900–2001)

Ludvík Kopačka

1 : 2 000 000
0 10 20 30 40 50 km

Index změny zaměstnanosti
Index of employment change

30 40 50 60 70 80 90 100 120 140 160 180 200 %

pokles / *decrease* — stagnace / *stagnation* — nárůst /*increase*

Počet ekonomicky aktivních v daném roce
Working population in the given period

0 30 60 90
počet (tis.) / *number (thous.)*

Změna počtu ekonomicky aktivních za dané období
Working population change in the given period

0 30 60 90
počet (tis.) / *number (thous.)*

přírůstek *increase*
úbytek *decrease*

Zdroj / *Source:*
Bednář, K., Rozložení průmyslu v českých zemích v období nástupu imperialismu (1902), Historický ústav Československé akademie věd, Praha, 1970.
Berufsstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. Dezember 1900 in den Reichsrate vertretenen Königreichen und Ländern, Statistische Zentralkommission, Wien, 1904.
Pracovníci a mzdové fondy socialistického sektoru národního hospodářství v krajích a okresech podle odvětví národního hospodářství za rok 1962, Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, Praha, 1963.
Pracovníci a mzdové fondy socialistického sektoru národního hospodářství v krajích a okresech podle odvětví národního hospodářství za rok 1988, Český statistický úřad, Praha, 1989.
Sčítání lidu, domů a bytů v České republice k 1. březnu 2001, Český statistický úřad, Praha, 2003.
Sčítání lidu, domů a bytů v České republice k 3. březnu 1991, Federální statistický úřad, Praha, 1995.
Sčítání lidu, domů a bytů v Československé socialistické republice k 1. březnu 1961, Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, Praha, 1965.
Sčítání lidu v Československu ke dni 1. března 1950, Státní úřad statistický, Praha, 1957.
Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930, Státní úřad statistický, Praha, 1934.
Sčítání živnostenských závodů v Republice československé podle stavu dne 27. května 1930, Státní úřad statistický, Praha, 1935.

71

1900–1930

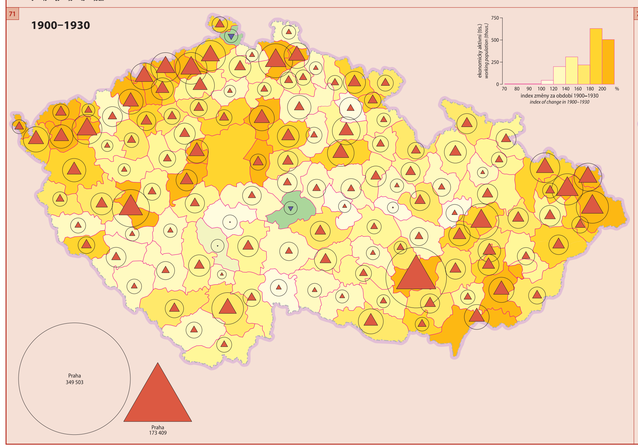

72

1930–1950

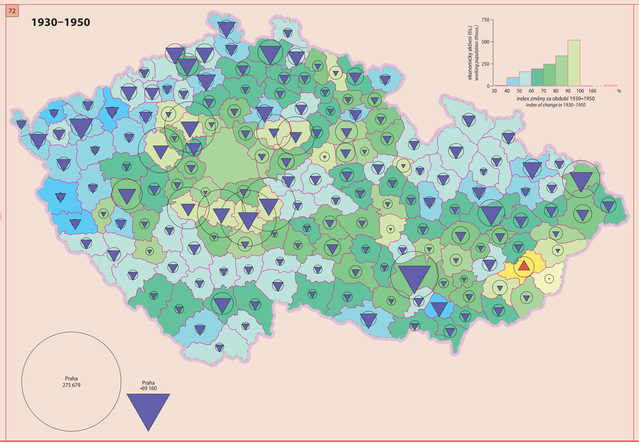

73

1961–1991

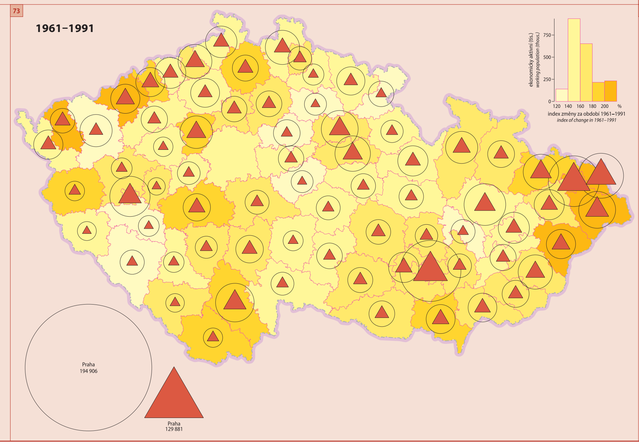

74

1991–2001

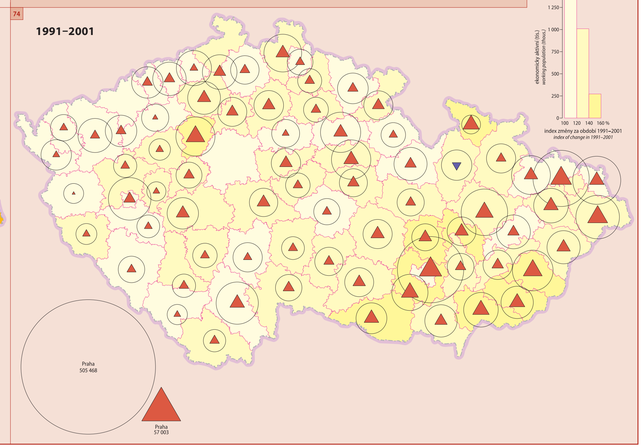

75–77

ZMĚNA VÝMĚRY ORNÉ PŮDY (1845–2000)

CHANGE OF ARABLE LAND AREA (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / Source: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Database LUCC Czechia).

75

1845–1948

Maximální výměry dosáhla orná půda v českých zemích v 80. letech 19. století, což byl přelom mezi obdobím nárůstu rozsahu a poté různě výraznými úbytky. V tomto období se rozsah orné půdy zvětšoval především v úrodných oblastech, zatímco hlavní úbytky jsou lokalizovány v horských či podhorských oblastech.

Arable land reached a maximum area in the Czech lands in the 1890s, which was a turning point between the period of increase and the period of decrease. In this period, the area of arable land was increasing namely in fertile lowland regions while the greatest loss was recorded in mountain or piedmont regions.

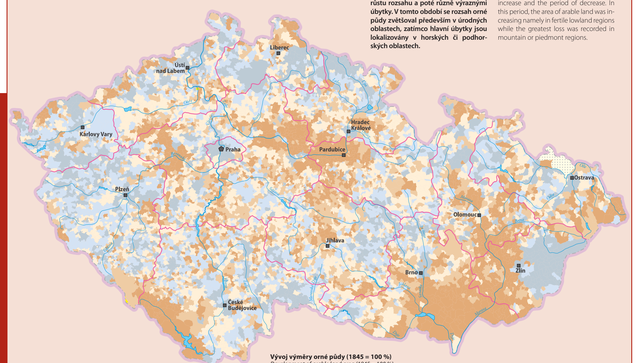

Vývoj výměry orné půdy (1845 = 100 %)
Development of arable land area (1845 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

95 100 105 110 %

bez orné půdy v roce 1845 *without arable land in 1845*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

Česká republika / *Czech Republic*: 103,60 %

76

1948–1990

V období 1948–1990 ubyla orná půda téměř o jednu pětinu, a to z důvodu odsunu českých Němců, nedosídlení pohraničí, vytvoření železné opony, socializace zemědělství a extenzivní industrializace. Největší úbytky zaznamenalo severní pohraničí od Sokolova po Opavu, oblasti těžby surovin a největších aglomerací.

In 1845–1948, the area of arable land decreased almost by a fifth due to multiple reasons: transfer of Czech Germans, new borderland repopulation, "Iron Curtain", establishment, socialization of agriculture and extensive industrialization. Greatest losses were recorded in the northern borderland from Sokolov to Opava, regions of the extraction of raw materials and areas of largest agglomerations.

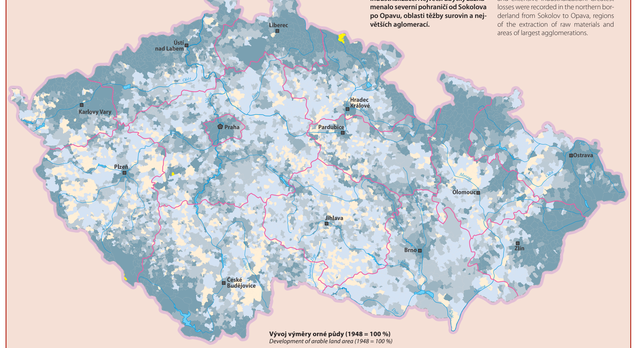

Vývoj výměry orné půdy (1948 = 100 %)
Development of arable land area (1948 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

70 80 90 100 %

bez orné půdy v roce 1948 *without arable land in 1948*

Česká republika / *Czech Republic*: 82,18 %

77

1990–2000

V současné době dosahuje podíl orné půdy na úhrnu rozlohy České republiky 39,1 % a bude se dále snižovat. Velké úbytky orné půdy zaznamenaly v letech 1990–2000 především horské oblasti a zázemí větších měst vlivem suburbanizace. Rozloha orné půdy se změnila jen málo, ale údaje jsou nepřesné, protože se zvyšují rozdíly mezi skutečným stavem a statistickou evidencí.

The share of arable land is presently 39,1 % of total Czech Republic area and will be further decreasing. Great losses of arable land were recorded in 1990–2000 in mountain areas and in the hinterlands of large cities due to suburbanization. The area of arable land experienced only a little change but the data are inaccurate because differences between actual state and statistical records are increasing.

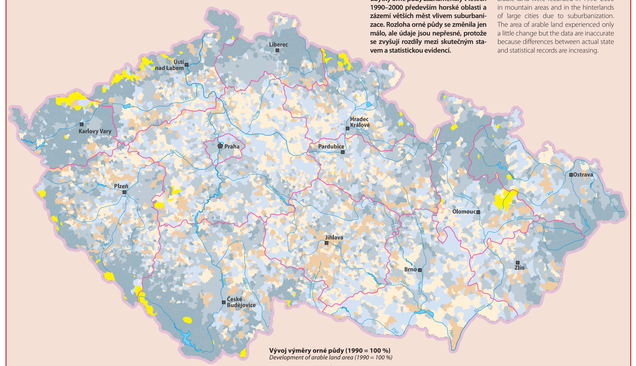

Vývoj výměry orné půdy (1990 = 100 %)
Development of arable land area (1990 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

90 99 100 101 %

bez orné půdy v roce 1990 *without arable land in 1990*

Česká republika / *Czech Republic*: 95,36 %

78–80

ZMĚNA VÝMĚRY TRVALÝCH TRAVNÍCH POROSTŮ (1845–2000)

CHANGE OF PERMANENT GRASSLAND AREA (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / Source: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Database LUCC Czechia).

78

1845–1948

V letech 1845–1948 došlo k poklesu trvalých travních porostů (luk a pastvin) o celou čtvrtinu. Hlavní příčinou byly změny v chovu hospodářských zvířat. Rozsah pastvin se snížil na polovinu, zatímco intenzivněji využívané louky rozsah téměř nezměnily. K poklesu významu trvalých travních porostů došlo zejména v různých oblastech, kde se měnily hlavně na ornou půdu.

In 1845–1848, the area of permanent grasslands (meadows and pastures) decreased by one fourth the main reason being changes in the husbandry of farm animals. The area of pastures was reduced by a half while the more intensively used meadows remained almost unchanged. The importance of permanent grasslands decreased namely in lowlands which were continually changed into arable land.

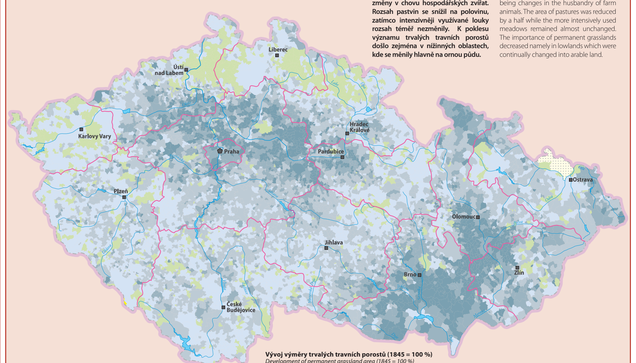

Vývoj výměry trvalých travních porostů (1845 = 100 %)
Development of permanent grassland area (1845 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

40 60 80 100 %

bez trvalých travních porostů v roce 1845 *without permanent grasslands in 1845*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

Česká republika / *Czech Republic*: 74,47 %

79

1948–1990

Funkce trvalých travních porostů (luk a pastvin) v letech 1948–1990 poklesla v důsledku intenzivnějších systémů chovu skotu a dalšího snížení počtu ovcí a koz. V horských oblastech, zejména v severní polovině České republiky, došlo k nárůstu ploch trvalých travních porostů na opouštěných svažitých a méně úrodných plochách orné půdy, v nižinách jejich výměra dále klesala.

In 1948–1990, the function of permanent grasslands (meadows and pastures) further decreased due to more intensive systems of cattle rearing and continuing reduction of sheep and goats. Mountain areas in the northern regions recorded an increase of permanent grasslands on abandoned sloping and less fertile arable lands while their area in lowlands was further decreasing.

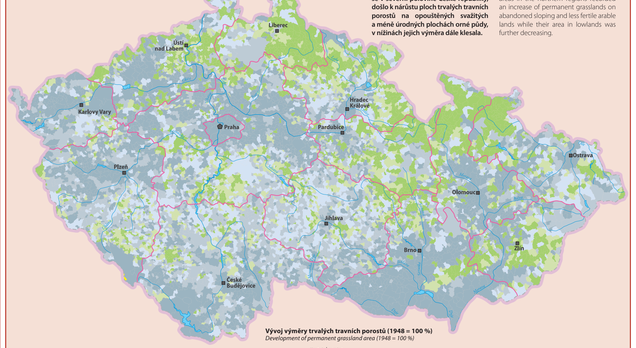

Vývoj výměry trvalých travních porostů (1948 = 100 %)
Development of permanent grassland area (1948 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

60 80 100 120 %

bez trvalých travních porostů v roce 1948 *without permanent grasslands in 1948*

Česká republika / *Czech Republic*: 81,13 %

80

1990–2000

Výměra trvalých travních porostů (luk a pastvin) se v letech 1990–2000 prvně za celé období evidence zvětšila o 133 000 ha. Navíc orná půda ponechaná ladem (v roce 2003 asi 300 000 ha) se této kategorii svým charakterem velice blíží a nazvat ji tak, že by využití krajiny mohlo být v budoucnu ekologicky příznivější.

In 1990–2000, the area of permanent grasslands (meadows and pastures) experienced the first gain (by 133,000 ha) in the entire period of recording. Moreover, fallow arable land (ca 300,000 ha in 2003) is very close to this category with its character, suggesting that the future land use could be ecologically favourable.

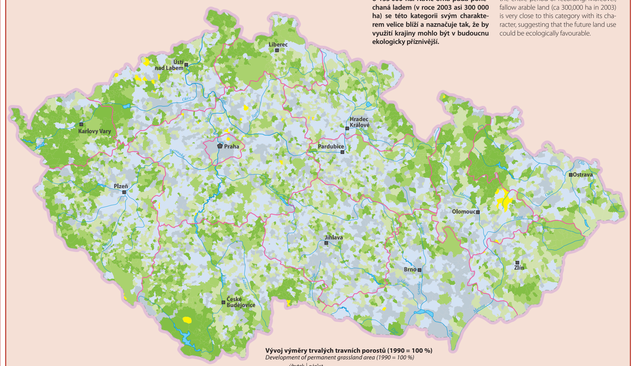

Vývoj výměry trvalých travních porostů (1990 = 100 %)
Development of permanent grassland area (1990 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

95 100 105 125 %

bez trvalých travních porostů v roce 1990 *without permanent grasslands in 1990*

Česká republika / *Czech Republic*: 116,01 %

81–83

ZMĚNA VÝMĚRY ZEMĚDĚLSKÉ PŮDY (1845–2000)

CHANGE OF AGRICULTURAL LAND AREA (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / Source: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Database LUCC Czechia).

81

1845–1948

Vývoj výměry zemědělské půdy (orná půda, louky, pastviny, trvalé kultury) v 8 910 územních jednotkách byl velmi odlišný v různých a horských oblastech v souvislosti s rozvojem společnosti a jejího územního uspořádání. Vývoj výměry byl umocněn rozvojem dopravy a odlišných efektů plynoucích z působení diferenciální renty I.

Development of agricultural land (arable land, meadows and pastures, permanent crops) in 8,910 territorial units very much differed in lowlands and mountains due to the development of society and its territorial arrangement affected by the boom of transport and varied effects following out from the action of differential rent I.

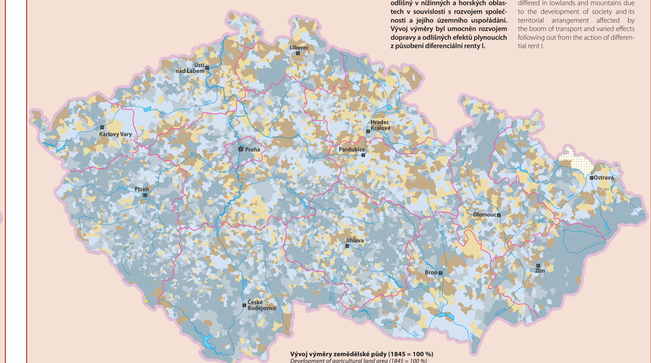

Vývoj výměry zemědělské půdy (1845 = 100 %)
Development of agricultural land area (1845 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

95,0 97,5 100 102,5 %

bez zemědělské půdy v roce 1845 *without agricultural land in 1845*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

Česká republika / *Czech Republic*: 97,08 %

82

1948–1990

Odsun českých Němců, vytvoření železné opony, socializace zemědělství a celková modernizace hospodářství a také extenzivní industrializace v tomto období podstatným způsobem zapříčinily rozsáhlé úbytky rozlohy zemědělské půdy (cca 16 % rozlohy z roku 1948). Z 8 910 územních jednotek došlo pouze v 17 k zachování či zvětšení rozsahu zemědělské půdy, celkově ubylo cca 808 000 ha.

Transfer of Czech Germans, establishment of "Iron Curtain", socialization of agriculture and general modernization of economy together with extensive industrialization in this period resulted in extensive losses of agricultural land (in 1990 ca 16 % of that in 1948). Only 17 of total 8,910 territorial units retained or gained agricultural land a total loss of which in this period was about 808,000 ha.

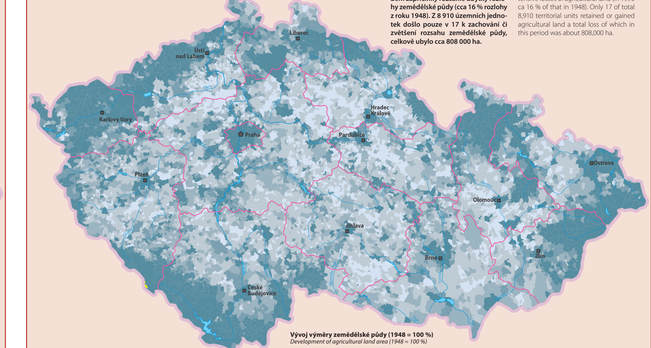

Vývoj výměry zemědělské půdy (1948 = 100 %)
Development of agricultural land area (1948 = 100 %)

úbytek decrease

80 85 90 95 %

bez zemědělské půdy v roce 1948 *without agricultural land in 1948*

Česká republika / *Czech Republic*: 84,16 %

83

1990–2000

Vývoj výměry zemědělské půdy v prvním desetiletí transformace ovlivnily rozsáhlé restituční a privatizační procesy a radikální změna dotační politiky. Hlavní oblasti úbytků zemědělské půdy jsou metropolitní oblasti, horské oblasti a oblasti velkých investic (dálnice Praha–Rozvadov). Nevelké přírůstky jsou částečně ovlivněny rekategorizací jiných ploch.

Development of agricultural land area in the first ten years of transformation was affected by extensive processes of restitution and privatization as well as by radical change of the policy of subsidies. Main regions of agricultural land loss were metropolitan areas, mountain areas and areas of large developments (expressway Prague–Rozvadov). Gains were small, partly affected by the recategorization of other land use areas.

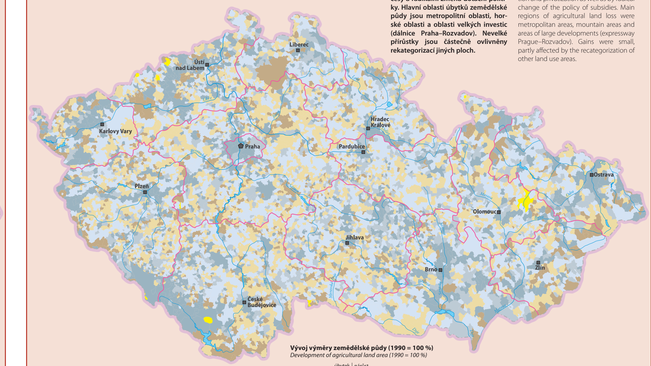

Vývoj výměry zemědělské půdy (1990 = 100 %)
Development of agricultural land area (1990 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

99,0 99,5 100 100,5 %

bez zemědělské půdy v roce 1990 *without agricultural land in 1990*

Česká republika / *Czech Republic*: 99,62 %

84–86

ZMĚNA VÝMĚRY LESNÍCH PLOCH (1845–2000)

CHANGE OF FOREST LAND AREA (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / Source: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Database LUCC Czechia).

84

1845–1948

Lesní plochy se v dávné minulosti vyvíjely jako protipól vývoje zemědělské půdy. Péče o les byla již od 40. let 19. století poměrně značná a rozsah lesních ploch dále neklesal. Ve sledovaném období se jejich výměra zvětšila, a to o více než 100 000 ha.

Forest land developed in the ancient past as an antipole of agricultural land development. Forest management was relatively well established already in the 1840s and the size of forest land did not decrease further. In this period, the area of forest land increased by more than 100,000 ha.

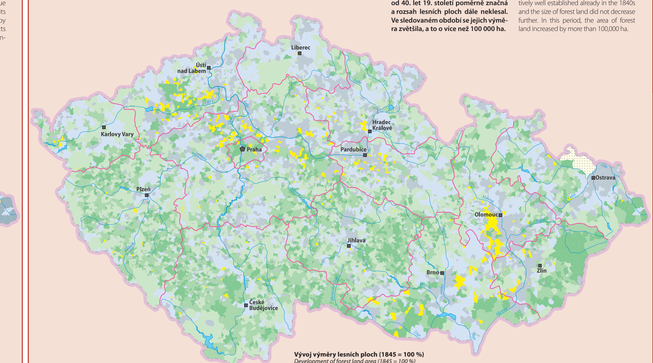

Vývoj výměry lesních ploch (1845 = 100 %)
Development of forest land area (1845 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

90 100 110 130 %

bez lesních ploch v roce 1845 *without forest land in 1845*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

Česká republika / *Czech Republic*: 104,68 %

85

1948–1990

V letech 1948–1990 došlo k nárůstu rozlohy lesních ploch v důsledku opouštění zemědělské půdy v pohraničních oblastech, svažitých, nerodných nebo vzdálených polohách těžko dostupných pro mechanizaci. Jde o lesní plochy, nikoli skutečný les, který byl na mnoha místech exhalacemi poškozen.

In 1948–1990, the size of forest land increased due to abandoned agricultural lands in border regions, sloping, barren or remote localities with a difficult access for means of mechanization. The forest areas concerned are not actual forest that was at many places affected by air pollution.

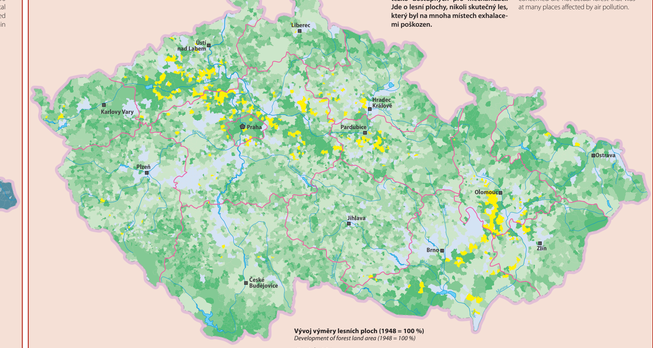

Vývoj výměry lesních ploch (1948 = 100 %)
Development of forest land area (1948 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

100 105 115 135 %

bez lesních ploch v roce 1948 *without forest land in 1948*

Česká republika / *Czech Republic*: 110,33 %

86

1990–2000

Lesní plochy v prvních deseti letech transformace vzrostly v úhrnu za celou republiku pouze o 9 000 ha. Pohyb v rozloze byl nevelký, navíc silně ovlivněný administrativními změnami, především rekategorizací mezi lesními a ostatními plochami (první zóny národních parků, zrušený vojenský prostor Ralsko aj.).

In the first ten years of transformation, forest land area increased only by 9,000 ha. The change of size was small and strongly affected by administrative changes, namely by the recategorization between forest and other areas (first zones of national parks, closed down military domain in Ralsko etc.).

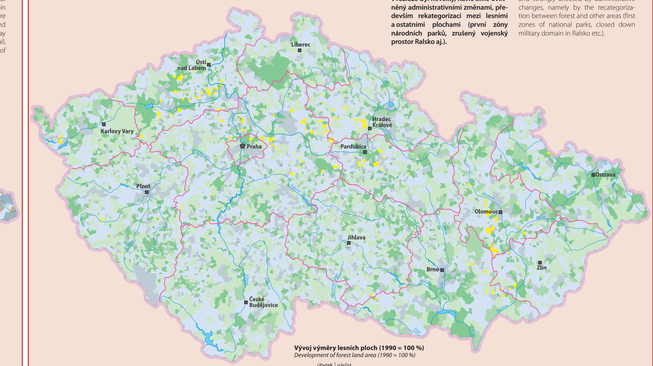

Vývoj výměry lesních ploch (1990 = 100 %)
Development of forest land area (1990 = 100 %)

úbytek decrease | nárůst increase

99,5 100 100,5 101 %

bez lesních ploch v roce 1990 *without forest land in 1990*

Česká republika / *Czech Republic*: 100,32 %

87–89

ZMĚNA VÝMĚRY ZASTAVĚNÝCH A OSTATNÍCH PLOCH (1845–2000)

CHANGE IN THE SIZE OF BUILT-UP AND OTHER AREAS (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / Source: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Databáze LUCC Czechia).

87

1845–1948

Značný nárůst rozlohy zastavěných a ostatních ploch v tomto období (o 82 000 ha) je spojen se základními strukturálními změnami teritoriální organizace a rozvojem industriálních a urbanizačních aktivit. Zajímavý je nárůst nejen v městech, ale i ve vyšších polohách horstev pohraničních oblastí.

A considerable increase in the size of built-up and other areas (by 82,000 ha) in this period resulted from crucial structural changes in territorial organization and from the development of industry and urbanization. Interesting is the increase not only in towns but also in the higher elevations of borderland mountains.

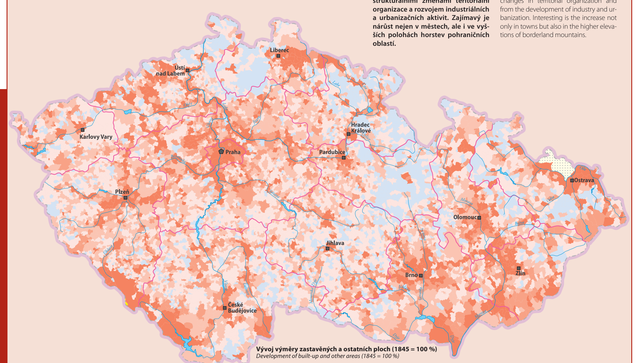

Vývoj výměry zastavěných a ostatních ploch (1845 = 100 %)
Development of built-up and other areas (1845 = 100 %)

úbytek *decrease* | nárůst *increase*

100 125 150 175 %

bez zastavěných a ostatních ploch v roce 1845 *without built-up and other areas in 1845*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

Česká republika / *Czech Republic*: 136,06 %

88

1948–1990

Zastavěné plochy vzrostly proti roku 1948 o 50 % a ostatní nejméně trojnásobně. Důvodem byla především rozsáhlá industrializace a bytová výstavba na zelené louce, ovšem i značné plýtvání prostorem – rozsáhlé plochy povrchových dolů, deponií skrývky a skládek průmyslových i komunálních odpadů aj.

In this period, the size of built-up areas increased by 50 % and the size of other areas by more than three times as compared with 1948. The reason was extensive industrialization and housing construction as "greenfield" development as well as considerable area waste – extensive areas of open pits, dumping areas of mine spoils, landfills of industrial and communal waste etc.

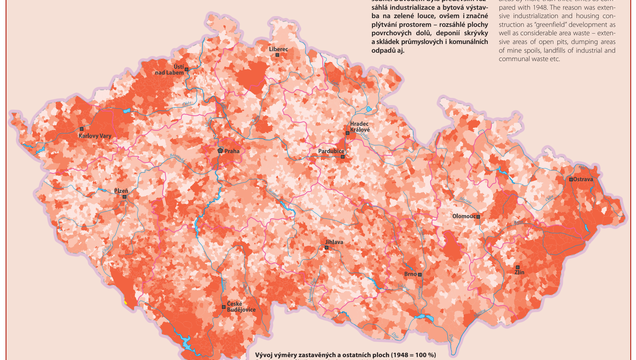

Vývoj výměry zastavěných a ostatních ploch (1948 = 100 %)
Development of built-up and other areas (1948 = 100 %)

nárůst *increase*

150 200 250 300 %

bez zastavěných a ostatních ploch v roce 1948 *without built-up and other areas in 1948*

Česká republika / *Czech Republic*: 159,9 %

89

1990–2000

Zastavěné a ostatní plochy charakterizují v prvním desetiletí transformace poměrně diferencovaný vývoj rozlohy. Na celkovém přírůstku se podílejí především zastavěné plochy hlavně suburbanizací, změny v rozloze ostatních ploch jsou ovlivněny rekategorizacemi ploch v některých oblastech (Ralsko, první zóny národních parků aj.).

Changes in the size of built-up and other areas in this period were relatively differentiated. Built-up areas increased in size mainly due to suburbanization. Changes in the size of other areas were recorded due to land use recategorization in some regions (Ralsko, first zones of national parks etc.).

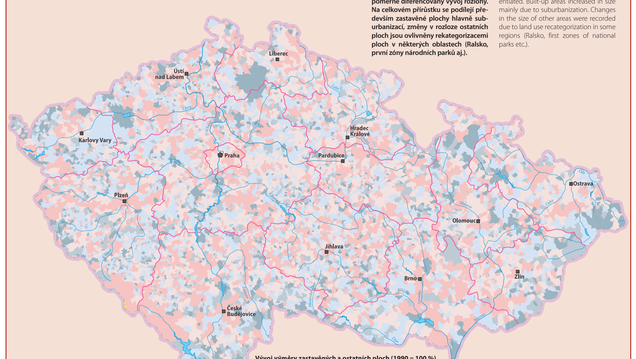

Vývoj výměry zastavěných a ostatních ploch (1990 = 100 %)
Development of built-up and other areas (1990 = 100 %)

úbytek *decrease* | nárůst *increase*

95 97,5 100 102,5 %

bez zastavěných a ostatních ploch v roce 1990 *without built-up and other areas in 1990*

Česká republika / *Czech Republic*: +100,61 %

90–92

TYPY ZMĚN VYUŽITÍ KRAJINY (1845–2000)

TYPES OF LAND USE CHANGES (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / *Source*: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Databáze LUCC Czechia).

90

1845–1948

Období je charakterizováno přechodem od tradičního k tržnímu zemědělství doprovázeným změnami využití krajiny. Z celkového počtu 8 910 územních jednotek vykazovalo v tomto období 6 285 (70 %) úbytek výměry zemědělské půdy; úbytek lesních ploch nastal jen v 3 295 územních jednotkách (37 %); úbytek jiných ploch vykázalo v tomto období pouze 2 299 územních jednotek (26 %).

The period is characterized by transition from the traditional to market agriculture, accompanied by land use changes. From the total number of 8,910 territorial units, the loss of agricultural land, forest land and remaining areas in this period was reported by 6,285 (70 %), 3,295 (37 %) and 2,299 (26 %) territorial units, respectively.

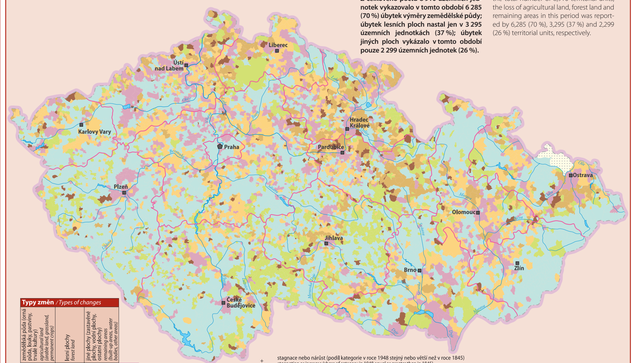

Typy změn / *Types of changes*

-	+	+
-	+	-
-	+	+
+	-	+
+	-	-
+	+	-

+ stagnace nebo nárůst (podíl kategorie v roce 1948 stejný nebo větší než v roce 1845) *stagnation or increase (share of category in 1948 equal or greater than in 1845)*

- úbytek (podíl kategorie v roce 1948 menší než v roce 1845) *decrease (share of category in 1948 lower than in 1845)*

žádná změna *without change*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

91

1948–1990

Typologie vývoje struktury krajiny je založena na jednoduchém vyhodnocení úbytků a přírůstků tří kategorií ploch: zemědělské půdy, lesních a jiných ploch (zastavěné, vodní a ostatní). V tomto období je na celém území státu charakteristická výrazná převaha jednoho typu – úbytek zemědělské půdy, nárůst lesních a jiných ploch.

Typology of landscape structure development dwells on a simple assessment of losses and gains in three categories of agricultural land, forest land and remaining areas (built-up areas, water bodies and other areas). In this period, the whole country's territory shows a distinct prevalence of one type – loss of agricultural land and gain of forest land and remaining areas.

Typy změn / *Types of changes*

-	-	+
-	+	-
-	+	+
+	-	+
+	-	-
+	+	-

+ stagnace nebo nárůst (podíl kategorie v roce 1990 stejný nebo větší než v roce 1948) *stagnation or increase (share of category in 1990 equal or greater than in 1948)*

- úbytek (podíl kategorie v roce 1990 menší než v roce 1948) *decrease (share of category in 1990 lower than in 1948)*

žádná změna *without change*

92

1990–2000

Změny ve struktuře využití krajiny ovlivňuje opožděování v hlášení změn využití jednotlivých kategorií. Z 8 910 územních jednotek vykázalo úbytek zemědělské půdy 5 137 (58 %). Úbytek lesních ploch nastal v případě 3 415 územních jednotek (38 %), úbytek jiných ploch u 4 047 územních jednotek (45 %).

Changes in land use structure were affected by delayed reporting of changes in the respective land use categories. From the total number of 8,910 territorial units, the loss of agricultural land, forest land and remaining areas in this period was reported by 5,137 (58 %), 3,415 (38 %) and 4,047 (45 %) territorial units, respectively.

Typy změn / *Types of changes*

-	+	+
-	+	-
-	+	+
+	-	+
+	-	-
+	+	-

+ stagnace nebo nárůst (podíl kategorie v roce 2000 stejný nebo větší než v roce 1990) *stagnation or increase (share of category in 2000 equal or greater than in 1990)*

- úbytek (podíl kategorie v roce 2000 menší než v roce 1990) *decrease (share of category in 2000 lower than in 1990)*

žádná změna *without change*

93–97

HLAVNÍ PROCESY ZMĚN KRAJINY (1845–2000)

MAIN PROCESSES OF LANDSCAPE CHANGES (1845–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Zdroj / *Source*: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Databáze LUCC Czechia).

93

1845–1948

V období 1845–1948 došlo k výrazné územní diferenciaci hlavních krajinných procesů ovlivněných modernizací společnosti. Méně úrodné polohy charakterizovaly procesy zalesňování na úkor zemědělské půdy, nižší a úrodnější polohy naopak vykazují intenzifikaci rolnictví, ostatní procesy jsou plošně i intenzitou méně významné.

In 1845–1948, a profound territorial differentiation occurred of main landscape processes due to modernization of the society. Less fertile areas were afforested at a cost of agricultural land. In contrast, lowland and more fertile areas showed intensification of farming with other processes being less important as to both size and intensity.

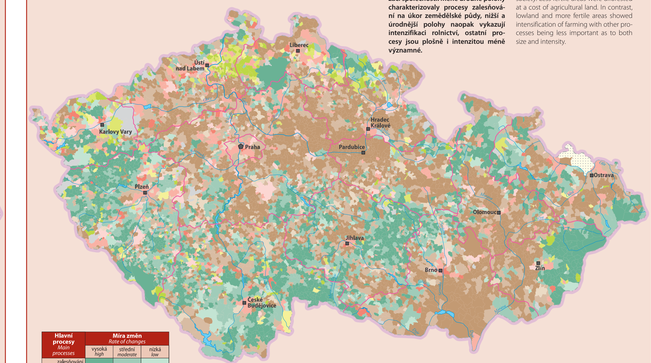

Hlavní procesy *Main processes*	Míra změn *Rate of changes*		
	vysoká *high*	střední *moderate*	nízká *low*
zalesňování *afforestation*			
zatravňování *grassing*			
urbanizace *urbanization*			
změny *share of arable land*			

nerozlišená změna na < 1 % plochy území *proportion of changes < 1 % of area*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

94

1948–1990

Typologie hlavních procesů změny krajiny je založena na metodice hodnocení největší přírůstek rozlohy jedné kategorie zjednodušené struktury využití krajiny na úhrnu všech kladných přírůstků. V letech 1948–1990 dominuje ze čtyř procesů nárůst urbanizovaných ploch (zastavěné a ostatní plochy).

Typology of the main processes of land use change is based on methodology valuating the largest gain of area in one category of simplified land use structure in the total of all gains. In 1948–1990, dominating of the four processes was the increase of urbanized areas (built-up and other areas).

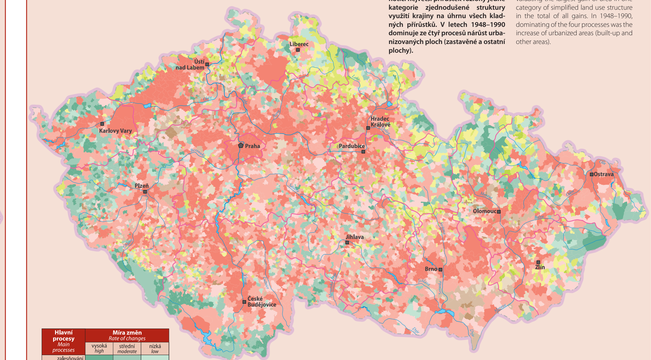

Hlavní procesy *Main processes*	Míra změn *Rate of changes*		
	vysoká *high*	střední *moderate*	nízká *low*
zalesňování *afforestation*			
zatravňování *grassing*			
urbanizace *urbanization*			
změny *share of arable land*			

nerozlišená změna na < 1 % plochy území *proportion of changes < 1 % of area*

95

1990–2000

Hlavní procesy ukazují rozsáhlá území, na nichž v průběhu deseti transformačních let nedošlo ke změnám v rozsahu čtyř spojených kategorií (podle slovinské metodiky přesylujících 1 % rozlohy územních jednotek. Přesto lze konstatovat, že dominantním procesem tohoto období je zatravňování doplněné silným a středním procesem urbanizace.

The main processes show large areas in which no changes were recorded during ten years of transformation in the specified four joint categories (according to Slovenian methodology) exceeding 1 % of the size of territorial units. Yet it is possible to claim that a dominant process of this period was grassing and the high and moderate processes of urbanization.

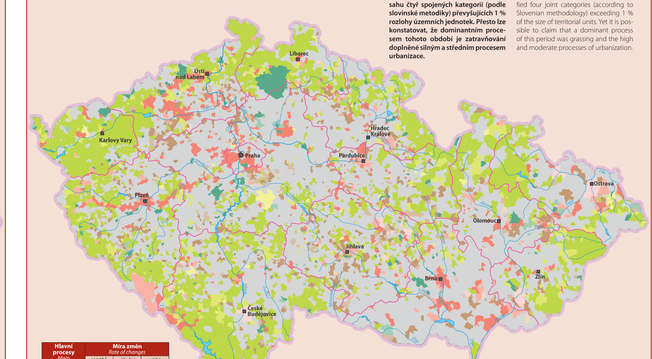

Hlavní procesy *Main processes*	Míra změn *Rate of changes*		
	vysoká *high*	střední *moderate*	nízká *low*
zalesňování *afforestation*			
zatravňování *grassing*			
urbanizace *urbanization*			
změny *share of arable land*			

nerozlišená změna na < 1 % plochy území *proportion of changes < 1 % of area*

96

1845–2000

V nejdelším časovém úseku jsou zachyceny všechny sledované procesy změny krajiny. V nížinných oblastech sice dominuje proces urbanizace, ale v některých nížinách s kvalitní půdou a příznivým podnebím se prosadil proces zornění. V horských oblastech převažuje zalesňování a v podhůří, zejména severní části dnešní republiky, zatravňování.

The longest time interval covers the main processes of landscape change. Represented are all monitored land use changes. Although the lowland areas are dominated by the process of urbanization, some lowlands with good soil and favourable climate show increasing share of arable land. Afforestation dominates in mountain areas and grassing typically occurs in piedmonts, namely in the northern part of the country.

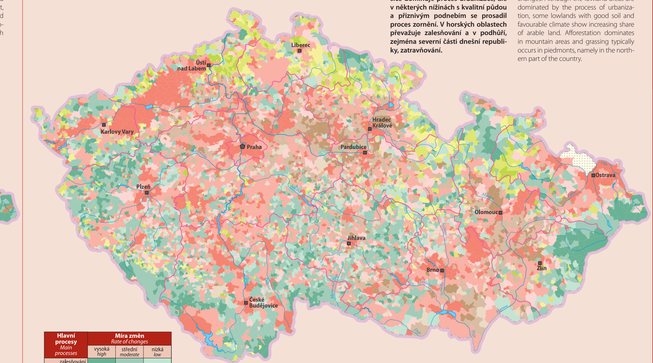

Hlavní procesy *Main processes*	Míra změn *Rate of changes*		
	vysoká *high*	střední *moderate*	nízká *low*
zalesňování *afforestation*			
zatravňování *grassing*			
urbanizace *urbanization*			
změny *share of arable land*			

nerozlišená změna na < 1 % plochy území *proportion of changes < 1 % of area*

bez dat (území Hlučínska) *no data (Hlučínsko area)*

97

1948–2000

Hlavní procesy ukazují dominující proces urbanizace ve třech stupních intenzity v letech 1948–2000. Z hlediska významu následuje v horších přírodních podmínkách převážně střední a slabý stupeň intenzity zatravňování, v horských oblastech pak převážně střední a slabý proces zalesňování.

The main processes show a dominant process of urbanization in all three levels of intensity in the period from 1948–2000. In terms of significance, urbanization is followed in worse natural conditions by moderate and low intensity of grassing and by moderate and low intensity of afforestation in mountain areas.

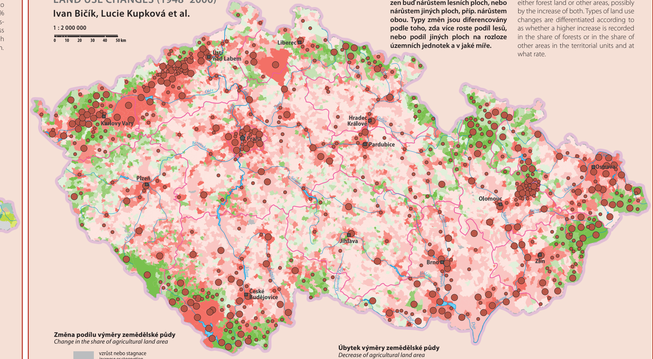

Hlavní procesy *Main processes*	Míra změn *Rate of changes*		
	vysoká *high*	střední *moderate*	nízká *low*
zalesňování *afforestation*			
zatravňování *grassing*			
urbanizace *urbanization*			
změny *share of arable land*			

nerozlišená změna na < 1 % plochy území *proportion of changes < 1 % of area*

98

ZMĚNY VYUŽITÍ KRAJINY (1948–2000)

LAND USE CHANGES (1948–2000)

Ivan Bičík, Lucie Kupková et al.

1 : 2 000 000

0 10 20 30 40 50 km

Dominantním jevem tohoto období (1948–2000) je pokles rozlohy zemědělské půdy. Tento pokles je doprovázen buď nárůstem lesních ploch, nebo nárůstem jiných ploch, příp. nárůstem obou. Typy změn jsou diferencovány podle toho, zda více roste podíl lesů, nebo podíl jiných ploch na rozloze územních jednotek a v jaké míře.

Dominant phenomenon in this period is the decrease of agricultural land. This decrease is accompanied by the increase of either forest land or other areas, possibly by the increase of both. Types of land use changes are differentiated according to as whether a higher increase is recorded in the share of forests or in the share of other areas in the territorial units and at what rate.

Změna podílu výměry zemědělské půdy
Change in the share of agricultural land area

- vzrůst nebo stagnace *increase or stagnation*
- nárůst podílu lesních ploch < 4 % *increase of forest land < 4 %*
- nárůst podílu lesních ploch ≥ 4 % *increase of forest land ≥ 4 %*
- nárůst podílu jiných ploch < 4 % *increase of remaining areas < 4 %*
- nárůst podílu jiných ploch ≥ 4 % *increase of remaining areas ≥ 4 %*

podíl ≥ 10 % / *share ≥ 10 %* | podíl < 10 % / *share < 10 %*

Úbytek výměry zemědělské půdy
Decrease of agricultural land area

- 250–500 ha
- > 500 ha

Zdroj / *Source*: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta (Databáze LUCC Czechia).

99

VYUŽITÍ KRAJINY – BRNO A OKOLÍ (1838)

LAND USE – BRNO AND SURROUNDINGS (1838)

Roman Borovec

0 5 km

0 500 m

Historické jádro Brna s městskými hradbami je zobrazeno na mapě II. vojenského mapování v měřítku 1 : 14 400 z roku 1838. Obyvatelstvo bylo soustředěno i za hradbami na předměstí. Starým Brnem protékal Mlýnský náhon.

The historical core of Brno with city walls is presented on a map from the 2nd military mapping on a scale 1 : 14 400 from 1838. The population was concentrated also behind the city walls in suburbs. The Mlýnský náhon (Mill race) streamed though the Old Brno.

100

VYUŽITÍ KRAJINY – BRNO A OKOLÍ (1876)

LAND USE – BRNO AND SURROUNDINGS (1876)

Tereza Stránská

0 5 km

0 1 km

Historické jádro Brna je zobrazeno na mapě III. vojenského mapování v měřítku 1 : 25 000 z roku 1876. Po zbourání hradeb bylo jádro města propojeno s předměstím. Jižně od Brna jsou rozsáhlé zelinářské zahrady.

The historical core of Brno is presented on a map from the 3rd military mapping on a scale 1 : 25 000 from 1876. After the demolition of city walls, the town core was interconnected with the suburb. Extensive vegetable gardens are situated in the south of Brno.

101

VYUŽITÍ KRAJINY – BRNO A OKOLÍ (1954)

LAND USE – BRNO AND SURROUNDINGS (1954)

Renata Eremiášová

0 5 km

Základem pro sledování vývoje krajiny krajiny (Brno a okolí, Bílina a okolí, Dub nad Moravou a okolí) jsou staré topografické mapy zpracované v digitální podobě. Využity byly mapy II. vojenského mapování 1 : 28 800 (1836–1852), III. vojenského mapování 1 : 25 000 (1876–1880), vojenské topografické mapy 1 : 25 000 z 50. let 20. století, vojenské topografické mapy 1 : 25 000 z 90. let 20. století a Základní mapy ČR v měřítku 1 : 10 000 (2002–2006). Pro sledování změn v krajině byly vytvořeny digitální mapy z jednotlivých období mapování. Sledovány jsou základní kategorie: orná půda, trvalý travní porost, zahrada a sad, vinice nebo chmelnice, les, vodní plocha, zastavěná plocha, rekreační plocha a ostatní plocha. Porovnáním map využití krajiny lze vyvodit hlavní trendy změn v krajině, stabilně využívané plochy a naopak území dynamicky se měnící.

Basis for monitoring the landscape development (Brno and surroundings, Dub nad Moravou and surroundings) are old topographic maps in digital form. Maps used originate from the 2nd military mapping 1 : 28 800 (1836–1852), 3rd military mapping 1 : 25 000 (1876–1880), military topographic maps 1 : 25 000 from the 1950s, military topographic maps 1 : 25 000 from the 1990s and recent Basic maps of the Czech Republic 1 : 10 000 (2002–2006). In order to study landscape changes, digital maps of land use were created from the respective sets of maps. Basic categories monitored are as follows: arable land, permanent grassland, garden and orchard, vineyard or hopyeard, forest, water body, built-up area, recreational area and other area. The comparison of land use maps makes it possible to deduce main trends of landscape changes, permanently used areas and areas experiencing dynamic changes.

Zdroj / *Source*: Laboratoř geoinformatiky Fakulty životního prostředí, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad, Dobruška; Český úřad zeměměřický a katastrální, Praha.

102–107

VYUŽITÍ KRAJINY – BÍLINA A OKOLÍ (1874–2006)

LAND USE – BÍLINA AND SURROUNDINGS (1874–2006)

Linda Drobilová, Marek Havlíček

Využití krajiny / *Land use*

orná půda *arable land* · zahrada a sad *garden and orchard* · vodní plocha *water body* · rekreační plocha *recreational area* · vodní tok *watercourse*

trvalý travní porost *permanent grassland* · les *forest* · zastavěná plocha *built-up area* · ostatní plocha *other area* · hranice katastrálního území *cadastral area border*

102 1874

0 4 km

0 1 km

103 1953

0 4 km

0 1 km

104 1976

0 4 km

0 1 km

105 1988

0 4 km

0 1 km

106 2006

0 4 km

Jednotlivé mapové výřezy znázorňují vývoj využití území v oblasti Dolů Bílina na Mostecku, krajiny, která byla v dlouhodobém časovém horizontu silně ovlivněna těžbou nerostných surovin, a patří tak z hlediska přírodních podmínek k nejpoškozenějším oblastem na území celé České republiky. Těžba uhlí v lomu má být ukončena ve stávajících hranicích daných ekologickými limity okolo roku 2030 a celé území lomu by mělo být zrekultivováno do roku 2050.

Individual map cuts illustrate land use development in the area of Bílina Mines (Doly Bílina) in the Most region. The landscape was affected by long-term intensive extraction of minerals and in terms of natural conditions is one of the most damaged areas in the whole Czech Republic. The extraction of coal in the pit should be terminated within the existing boundaries stipulated by ecological limits around 2030 and the entire pit area should be recultivated until 2050.

107

Změny využití krajiny

Land use changes

Počet změn využití krajiny

Number of land use changes

0 1 2 3 4

0 4 km

Vývoj změn využití krajiny

Development of land use changes

108

VYUŽITÍ KRAJINY – BRNO A OKOLÍ (1992)

LAND USE – BRNO AND SURROUNDINGS (1992)

Hana Skokanová

0 5 km

Využití krajiny

Land use

orná půda *arable land* · trvalý travní porost *permanent grassland* · zahrada a sad *garden and orchard* · vinice nebo chmelnice *vineyard or hopyard* · les *forest* · vodní plocha *water body* · zastavěná plocha *built-up area* · rekreační plocha *recreational area* · ostatní plocha *other area* · vodní tok *watercourse* · hranice katastrálního území *cadastral area border*

Modelové území Brna a okolí zachycuje významné změny krajiny druhého největšího města České republiky se všemi jevy doprovázejícími růst aglomerace. Hlavním trendem je nárůst výstavby obytných, průmyslových a obchodních areálů. V okolí města a u vodní nádrže Brno vznikaly od 50. let 20. století rekreační plochy. Od roku 1840 postupně docházelo k úbytku ploch trvalých travních porostů a vinic. Pokles ploch orné půdy souvisí s růstem zastavěných ploch. Pouze v 35,5 % území nedošlo ke změně ve využití krajiny. Stabilními prvky jsou areály lesů severně a západně od Brna, areály orné půdy v jižní části území a historická jádra měst a obcí.

The model area of Brno and its surroundings captures major landscape changes of the second largest city in the Czech Republic with all phenomena accompanying the agglomeration growth. Main trend is increasing urban development – construction of dwelling, industrial and commercial premises. Recreational areas started emerging in the surroundings of Brno and in the vicinity of Brno Dam Lake from the 1950s. The area of permanent grasslands and vineyards was gradually decreasing from 1840. The loss of arable land relates to the increasing built-up area. Only 35.5 % of the area experienced no land use change. Stable elements are forest areas in the north and west of Brno, areas of arable land in the southern part of the region and the historical cores of towns and villages.

109

VYUŽITÍ KRAJINY – BRNO A OKOLÍ (2006)

LAND USE – BRNO AND SURROUNDINGS (2006)

Josef Svoboda

0 5 km

D1
Pod větrolamem
DOLNÍ HERŠPICE
Kníničská
Kníničská
Kníničská

117–121

HISTORICKÉ KLIMA A POVODNĚ V ČESKÝCH ZEMÍCH

HISTORICAL CLIMATE AND FLOODS IN THE CZECH LANDS

Rudolf Brázdil, Petr Dobrovolný, Jarmila Macková, Oldřich Kotyza, Hubert Valášek, Kateřina Chromá

Zdroj / Source: Archiv města Brna; Moravský zemský archiv, Brno; Muzeum hlavního města Prahy; Oblastní muzeum, Děčín; Státní okresní archiv, Louny.

117

ZDROJE INFORMACÍ O POČASÍ A HYDROMETEOROLOGICKÝCH EXTRÉMECH

DATA SOURCES ON WEATHER AND HYDROMETEOROGICAL EXTREMES

EKONOMICKÉ ÚDAJE

ECONOMIC DATA

Začátek a průběh sklizně zemědělských plodin byl vždy ovlivňován průběhem počasí. Z řad dat začátku žní a vinobraní lze tak rekonstruovat teplotu předchozích měsíců. Vyobrazení prací při žních a vinobraní pochází z kalendáře Johanna Willenberga z roku 1604.

The start and progress of the harvest of agricultural crops has always been influenced by weather. Temperatures in preceding months can be reconstructed from the series of records about the beginning of harvest of both food crops and wine. Both are illustrated in a calendar by Johann Willenberg dating from 1604.

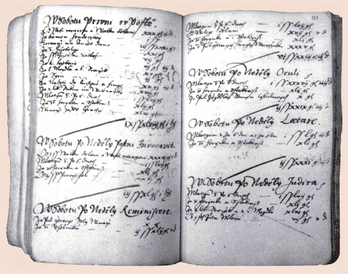

Knihy počtů města Loun obsahují informace o obecních pracích s pravidelnou sobotní výplatou mezd. Například na základě dochovaných zápisů o mzdách vyplácených za vysekávání ledu v lounských mlýnů na řece Ohři lze rekonstruovat délku období silnějších mrazů mezi léty 1518 až 1621 (Státní okresní archiv, AM Louny, sign. I.E.2S).

Books of financial accounts for the Louny town contain records about the regular Saturday wage payments made for various municipal works. For example, the duration of the frosty periods between 1518 and 1621 may be reconstructed from wages paid for cutting ice at the Louny mills on the Ohře River (State District Archive, AM Louny, cat. No. I.E.2S).

NOVINY

NEWSPAPERS

Pravidelně vydávané noviny zveřejňovaly informace o extrémním průběhu počasí nebo hydrometeorologických extrémech, včetně výčtu způsobených škod. Brněnské noviny *Brünner Zeitung* publikovaly denně výsledky tamních meteorologických pozorování od 1. ledna 1820 až do 29. prosince 1847.

Regular newspapers published information about extreme periods of weather or hydrometeorological extremes, often including estimates of damage done. The daily *Brünner Zeitung* published results of meteorological observations from 1 January 1820 to 29 December 1847.

EPIGRAFICKÉ ZÁZNAMY

EPIGRAPHIC RECORDS

Nízké vodní stavy nebo přímo vysýchání vodních toků jsou projevem extrémních suchých období. Historické případy sucha v Čechách dokumentuje tzv. hladový kámen na levém břehu řeky Labe v Děčíně se značkami nízkých vodních stavů (Oblastní muzeum Děčín, č. N 12245/3).

Extremely dry periods result in low water stages or in the complete drying up of watercourses. Historical spells of drought in Bohemia are documented by the "Hunger Stone" on the left bank of the Labe River in Děčín (Regional Museum Děčín, No. N 12245/3).

Mezi epigrafické prameny patří značky velkých vod. Na řece Labi jsou nejstarší značky extrémních povodní (počínaje povodní ze září 1118 až po povodeň ze srpna 2002) dochovány na zámecké skále v Děčíně

Watermarks are prime epigraphic sources. At the Castle Rock in Děčín, on the Labe River, watermarks exist from early history (starting with the flood of September 1118) to modern times (the disastrous flood of August 2002).

Foto / Photo: Jan Kašpárek

ŠKODNÍ ZÁZNAMY

DAMAGE RECORDS

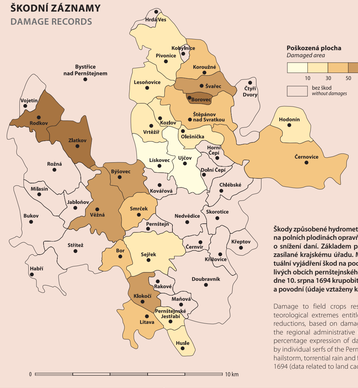

Škody způsobené hydrometeorologickými extrémy na polních plodinách opravňovaly hospodáře žádat o snížení daní. Základem pro to byly popisy škod zasílané krajskému úřadu. Mapka ukazuje procentuální vyjádření škod na poddanské půdě v jednotlivých obcích pernštejnského panství způsobených dne 10. srpna 1694 krupobitím, přívalovým deštěm a povodní (údaje vztaženy ke katastru obcí).

Damage to field crops resulting from hydrometeorological extremes entitled farmers to seek tax reductions, based on damage descriptions sent to the regional administrative office. The map shows percentage expression of damage to the land held by individual serfs of the Pernštejn domain caused by hailstorm, torrential rain and flash flood on 10 August 1694 (data related to land cadastres).

NARATIVNÍ PRAMENY

NARRATIVE WRITTEN SOURCES

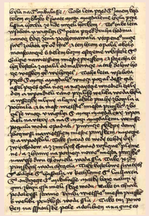

Anály, kroniky a paměti obsahují popisy extrémního průběhu počasí, hydrometeorologických extrémů a jejich dopadů na člověka. Katastrofální povodeň z 21.–22. července 1432 je popsána ve Starých letopisech českých, redakce Q (Zbraslavské kronik, Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 Sbírka rukopisů Zemského archívu 14.–19. stol., inv. č. 114).

Annals, chronicles and memoirs contain descriptions of extreme weather events, hydrometeorological extremes and their impacts on human society. A disastrous flood on 21–22 July 1432 on the Vltava River in Prague is described in the Old Czech Annals, Q edition (Fragments of Czech chronicles. Moravian Land Archives, Brno, G 10, Manuscript Collection of the Land Archives 14th–19th centuries, cat. No. 114).

DENNÍ ZÁZNAMY POČASÍ

DAILY WEATHER RECORDS

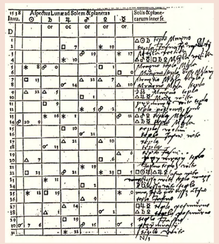

Denní vizuální záznamy počasí představují stručný kvalitativní popis průběhu počasí, který je třeba interpretovat se zřetelem na současnou meteorologickou terminologii. Nejstarší takové záznamy z let 1533–1545, zapisované do astronomických efemerid, pocházejí od moravského šlechtice Jana z Kunovic z různých míst jihovýchodní Moravy, příklad zápisů z ledna 1538 (Univerzitní knihovna Wrocław, sign. 394569 (4 M 620)).

Visual daily weather records give brief qualitative descriptions of weather course that have to be interpreted in the light of current meteorological terminology. John of Kunovice, a Moravian nobleman, made some of the earliest surviving such entries in his astronomical ephemerides for the years 1533–1545, relating to various locations in South-eastern Moravia, example of records from January 1538 (University Library Wrocław, cat. No. 394569 (4 M 620)).

SPECIÁLNÍ TISKY

SPECIAL PRINTS

U příležitosti výskytu extrémních přírodních jevů byly vydávány letákové noviny či příležitostné tisky s popisem událostí a mravokárným výkladem. Titulní strana příležitostného tisku o konvekční bouři ze dne 11. června 1574, která nadělala mnoho škod v Opavě (Knihovna Královské kanonie premonstrátů Praha-Strahov, sign. BC VI 115).

On the occasion of the occurrence of extreme natural phenomena, special news-sheets or broadsheets describing the event were commonly published, often concluded with sermons. Front page is presented of a special publication issued after convective storm on 11 June 1574, which caused extensive damage in Opava (Library of the Royal Premonstratensian Canonry in Prague-Strahov, cat. No. BC VI 115).

OBRAZOVÁ DOKUMENTACE

PICTURE DOCUMENTATION

Dne 26. května 1830 způsobilo v Brně četné škody tornádo. Pohled na údolí řeky Svratky s Kamenným mlýnem poškozeným tímto tornádem (reprografie kolorované kresby Františka Richtera, Archiv města Brna, fond U 25 Sbírka grafik, tisků a reprotisků, sign. 2498I).

A tornado caused extensive damage in Brno on 26 May 1830. A view over the valley of the Svratka River with the Kamenný mlýn Mill, damaged during this event (reprographic of a coloured drawing by František Richter, Brno City Archives, U 25 Collection of graphics, prints and repro-prints, cat. No. 2498I).

ČASNÁ PŘÍSTROJOVÁ MĚŘENÍ

EARLY INSTRUMENTAL MEASUREMENTS

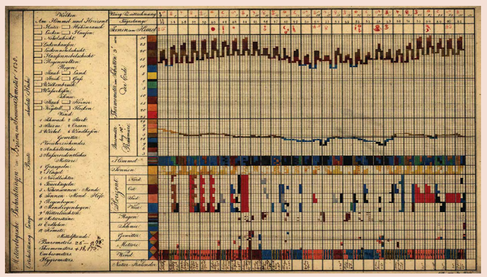

Jde o systematická meteorologická měření a pozorování různého trvání před zřízením sítě meteorologických a hydrologických stanic. Hrnčířský mistr a mineralog Antonín Václav Hruschka prováděl svá meteorologická měření v Brně v letech 1829–1835. Pravidelně je pro každý měsíc zpracovával také graficky jako v červnu roku 1830 (Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 Sbírka rukopisů Zemského archívu 1200–1999, inv. č. 1272).

Systematic meteorological measurements and observations over various periods of time were made before the establishment of a network of meteorological and hydrological stations. Antonín Václav Hruschka, master potter and mineralogist, carried out meteorological observations in Brno in 1829–1835. He also processed his observations regularly in graphic form for every month, example June 1830 (Moravian Land Archives, Brno, G 10 Manuscript Collection of the Land Archives 1200–1999, cat. No. 1272).

VĚDECKÉ ZPRÁVY

SCIENTIFIC REPORTS

V řadě odborných prací lze nalézt soupisy historických zpráv o počasí a přírodních jevech, které však mohou být přejaty nekriticky z nevěrohodných historických pramenů nebo i chybně. Gymnaziální profesor v Litoměřicích Wenzel Katzenowsky zanechal v několika publikacích mnoho kvalitních zpráv o počasí a povodních v Litoměřicích a Žatci.

A list of historical records describing weather and related phenomena may be found in several scientific papers and compilations. However, they may sometimes be taken from historically unreliable sources, or simply in error. Wenzel Katzenowsky, grammar-school teacher in Litoměřice, left many high-quality reports in a number of publications, relating to weather and floods around Litoměřice and Žatec.

118

REKONSTRUKCE KLIMATU

CLIMATE RECONSTRUCTION

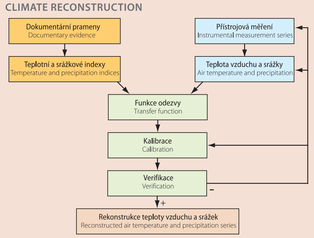

Schéma rekonstrukce klimatu z proxy dat. Údaje z dokumentárních pramenů jsou základem pro sestavení řad teplotních a srážkových indexů. Na základě jejich porovnání s odpovídajícími měřenými meteorologickými řadami se pro kalibrační období sestaví funkce odezvy, která se po verifikaci využije pro vlastní rekonstrukci.

Diagram of climate reconstruction based on proxy data. Documentary sources are a basis for the compilation of the series of air temperature and precipitation indices. Transfer function, derived for the calibration period from the comparison of indices with corresponding meteorological series, is evaluated for the verification period and subsequently used for the reconstruction proper.

119

KOLÍSÁNÍ TEPLOTY VZDUCHU A SRÁŽEK

AIR TEMPERATURE AND PRECIPITATION FLUCTUATIONS

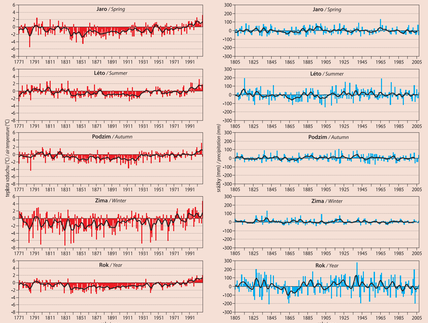

Dlouhodobé kolísání průměrných sezónních a ročních anomálií teploty vzduchu stanice Praha-Klementinum v období 1771–2007. Shlazeno Gaussovým filtrem pro 10 let, referenční období 1961–2000.

Long-term fluctuations of average seasonal and annual air temperature anomalies at the Prague-Klementinum station in the period 1771–2007, Smoothed by 10-year Gaussian filter, reference period 1961–2000.

Dlouhodobé kolísání sezónních a ročních anomálií úhrnů srážek stanice Praha-Klementinum v období 1805–2007. Shlazeno Gaussovým filtrem pro 10 let, referenční období 1961–2000.

Long-term fluctuations of seasonal and annual anomalies of precipitation amounts at the Prague-Klementinum station in the period 1805–2007. Smoothed by 10-year Gaussian filter, reference period 1961–2000.

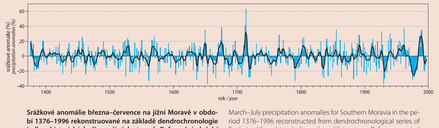

Srážkové anomálie března–července na jižní Moravě v období 1376–1996 rekonstruované na základě dendrochronologie jedle z historických dřev a živých stromů. Referenční období 1901–1990. Shlazeno Gaussovým filtrem pro 10 let.

March–July precipitation anomalies for Southern Moravia in the period 1376–1996 reconstructed from dendrochronological series of fir, derived from historical woods and living trees. Reference period 1901–1990. Smoothed by 10-year Gaussian filter.

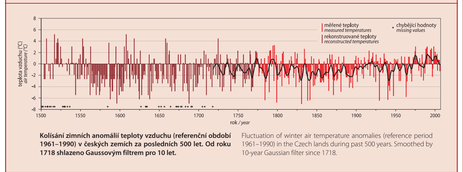

Kolísání zimních anomálií teploty vzduchu (referenční období 1961–1990) v českých zemích za posledních 500 let. Od roku 1718 shlazeno Gaussovým filtrem pro 10 let.

Fluctuation of winter air temperature anomalies (reference period 1961–1990) in the Czech lands during past 500 years. Smoothed by 10-year Gaussian filter since 1718.

119

POVODNĚ

FLOODS

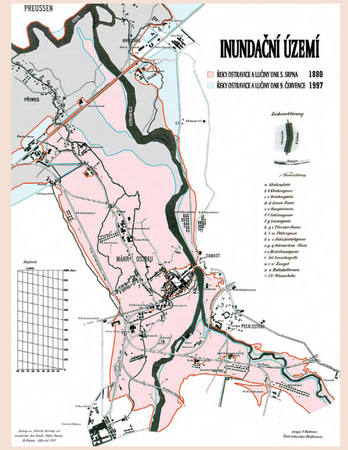
PRUSSEN
INUNDAČNÍ ÚZEMÍ
ČESKÝ OSTROVEC A LUČINY DNE 5. SRPNA 1880
ČESKÝ OSTROVEC A LUČINY DNE 9. ČERVENCE 1997
Zaokrouhlovací
Hranice katastrálního území
Hranice okresu
Hranice obce
Železniční trať
Silnice
Řeka Ohře
Měřítko
1 : 4 000
Hlavní kostel
Hlavní ulice
Hlavní náměstí
Radnice
Kostel
Fara
Škola
Hřbitov
Mlýn
Pivovar
Pila
Nádraží
Železniční most
Silniční most
Lávka
Hráz
Jez
Vodní nádrž
Rybník
Les
Louka
Pole
Zahrada
Vinice
Chmelnice
Skála
Studna
Kaplička
Kříž
Socha
Hřbitovní zeď
Plot
Brána
Dům
Stodola
Kůlna
Skleník
Kotelna
Komín
Věž
Zvonice
Hasičská zbrojnice
Obecní úřad
Škola
Poštovní úřad
Telefonní ústředna
Obchod
Hostinec
Kovárna
Truhlárna
Mlýn
Pivovar
Pila
Cihelna
Lom
Písník
Čerpací stanice
Autobusová zastávka
Železniční stanice
Železniční trať
Železniční most
Silnice

122

DŮLNÍ NEŠTĚSTÍ DO ROKU 1900

MINING ACCIDENTS UNTIL 1900

Peter Pálenský, Darja Skácelová

1 : 1 500 000

0 10 20 30 40 50 km

Číslo v mapě / Number in map	Rok / Year	Lokalita / Locality	Typ neštěstí / Type of accident	Revír / Mining district	Počet zemřelých / Death toll
1	1522	Kutná Hora	průval vod / *water inrush*	kutnohorský	18
2	1524	Kutná Hora	požár / *fire*	kutnohorský	12
3	1527	Horní Slavkov	zatopení / *flooding*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
4	1562	Rudolfov	zatopení / *flooding*	rudolfovský	neuvedeno / *no data*
5	1567	Horní Slavkov	požár / *fire*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
6	1568	Krásno	závaly / *caving*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
7	1568	Horní Slavkov	závaly / *caving*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
8	1603	Horní Slavkov	závaly / *caving*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
9	1609	Zlaté Hory	zatopení / *flooding*	zlatohorský	neuvedeno / *no data*
10	1620	Horní Slavkov	propad / *subsidence*	slavkovský	> 100
11	1695	Horní Slavkov	zatopení / *flooding*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
12	1740	Horní Slavkov	závaly / *caving*	slavkovský	neuvedeno / *no data*
13	1756	Malešov u Kutné Hory	požár / *fire*	malešovský	neuvedeno / *no data*
14	1781	Buštěhrad u Kladna	požár / *fire*	kladenský	neuvedeno / *no data*
15	1782	Březové Hory u Příbrami	průval vod / *water inrush*	příbramský	8
16	1814	Louka u Mostu	výbuch důlních plynů / *gas burst*	mostecký	19
17	1854	Moravská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	14
18	1856	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	17
19	1856	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	7
20	1857	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	7
21	1859	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	17
22	1859	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	7
23	1859	Karviná	požár / *fire*	ostravsko-karvinský	4
24	1860	Padochov u Oslavan	výbuch důlních plynů / *gas burst*	rosicko-oslavanský	52
25	1860	Moravská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	52
26	1862	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	1
27	1862	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	6
28	1864	Jáchymov	průval vod / *water inrush*	jáchymovský	neuvedeno / *no data*
29	1864	Moravská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	4
30	1866	Ostrava-Hrušov	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	2
31	1867	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	7
32	1867	Moravská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	53
33	1872	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	1
34	1873	Doubrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	15
35	1873	Zbýšov u Oslavan	výbuch důlních plynů / *gas burst*	rosicko-oslavanský	5
36	1874	Kopisty	výbuch důlních plynů / *gas burst*	mostecký	2
37	1874	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	5
38	1875	Ostrava-Přívoz	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	8
39	1875	Zastávka u Brna	výbuch důlních plynů / *gas burst*	rosicko-oslavanský	neuvedeno / *no data*
40	1875	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	6
41	1875	Zbýšov u Oslavan	výbuch důlních plynů / *gas burst*	rosicko-oslavanský	6
42	1876	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	2
43	1876	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	neuvedeno / *no data*
44	1878	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	13
45	1879	Duchcov	průval vod / *water inrush*	mostecký	83
46	1880	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	4
47	1884	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	6
48	1884	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	4
49	1884	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	20
50	1884	Slezská Ostrava	požár / *fire*	ostravsko-karvinský	neuvedeno / *no data*
51	1885	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	108
52	1885	Doubrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	58
53	1887	Doubrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	14
54	1888	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	14
55	1889	Moravská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	19
56	1889	Osek u Duchcova	průval vod / *water inrush*	mostecký	19
57	1890	Třebušice u Kladna	závaly / *caving*	kladenský	7
58	1890	Želénky	neštěstí / *accident*	mostecký	8
59	1890	Souš u Mostu	průval vod / *water inrush*	mostecký	33
60	1891	Slezská Ostrava	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	61
61	1891	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	3
62	1892	Březové Hory u Příbrami	požár / *fire*	příbramský	319
63	1893	Nová Ves u Oslavan	výbuch důlních plynů / *gas burst*	rosicko-oslavanský	18
64	1894	Karviná	výbuch důlních plynů / *gas burst*	ostravsko-karvinský	235
65	1894	Louka u Mostu	výbuch důlních plynů / *gas burst*	mostecký	19
66	1895	Karviná	exploze dynamitu / *dynamite explosion*	ostravsko-karvinský	52
67	1895	Zastávka u Brna	výbuch důlních plynů / *gas burst*	rosicko-oslavanský	10
68	1895	Most	kuřavka (tekuté písky) / *quicksands*	mostecký	neuvedeno / *no data*
69	1895	Malé Svatoňovice	závaly / *caving*	svatoňovický	neuvedeno / *no data*
70	1896	Slezská Ostrava	požár / *fire*	ostravsko-karvinský	18
71	1897	Kutná Hora	průval vod / *water inrush*	kutnohorský	neuvedeno / *no data*
72	1897	Zalužany u Mostu	výbuch důlních plynů / *gas burst*	mostecký	3

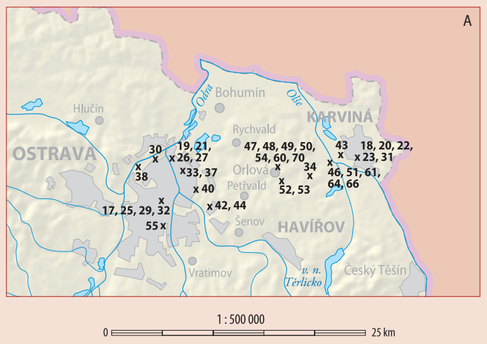

1 : 500 000

0 25 km

Zdroj / *Source*: Suldovský, J., Kronika hornictví zemí Koruny české, CDL Design, Ústí nad Labem, 2007.

123

HISTORICKÉ SESUVY

HISTORICAL LANDSLIDES

Peter Pálenský, Oldřich Krejčí

Lom v Praze-Braníku, skalní řícení a sesutí vápencových skal (kresba F. Chalupa, 1874)
Quarry in Praha-Branik, rock fall and landslide of limestones (drawing by F. Chalupa, 1874)

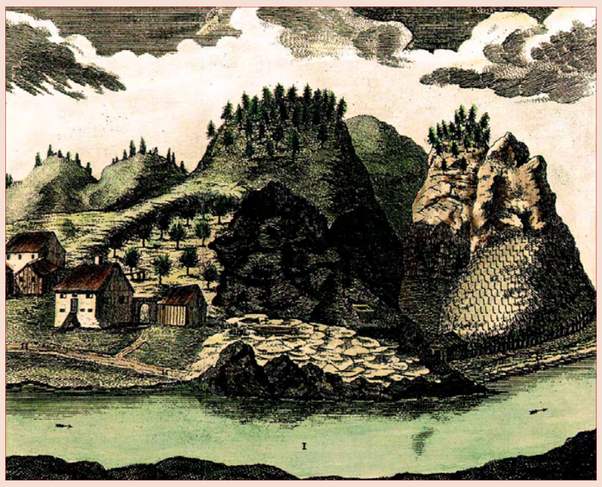

Veselí u Ústí nad Labem (1770), sesuv
Veselí near Ústí nad Labem (1770), landslide

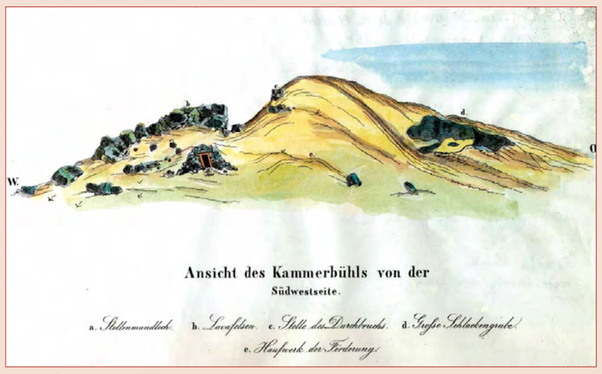

Komorní hůrka u Chebu (1857) – geologická stavba vyhaslého čtvrtohorního minivulkánu
Komorní hůrka near Cheb (1857) – geological setting of extinct Quaternary minivolcano

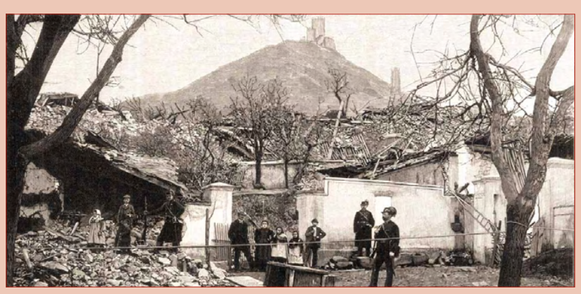

Klapý u Hazmburku (1897–1900), fáze sesuvu půdy
Klapý near Hazmburk (1897–1900), landslide phases

Prvním dokumentovaným plošným sesuvem na území státu je lokalita Chrochovice – Krásný Studenec, kde byly zjištěny svahové pohyby v roce 1736. V roce 1770 bylo registrováno celkem 13 sesuvů v okolí Ústí nad Labem a Děčína. Skalní řícení bloků bylo zaregistrováno již v roce 1132 v Praze-Chuchli. V Praze došlo v letech 1897–1965 ve stejné lokalitě 8krát ke vzniku sesuvů, stejně jako v Ústí nad Labem v letech 1767–1959 a ve Stranné (Žatec) v letech 1820–1900. V květnu roku 1872 zahynulo během povodňové situace celkem 320 lidí. Tehdy vznikly v západních Čechách také četné sesuvy. U obce Potvorov, skalní sesuv permokarbonských sedimentů přehradil vodní tok a vzniklo Mladotické jezero. Další velký sesuv zničil u obce Měcholupy železniční trať Praha–Chomutov. Chronologický katalog sesuvných jevů v Evropě s přihlédnutím k nejznámějším světovým katastrofám vypracoval M. Špůrka v roce 1972. Katalog obsahuje 2 854 datovaných případů shromážděných za období od 16. století.

The first documented landslide covering a large area in the country is the Chrochovice – Krásný Studenec locality. This landslide movement was detected in 1736. In 1770, 13 other landslides were registered in the outskirts of Ústí nad Labem and Děčín. Falling of rock blocks was recorded already in 1132, in Prague-Chuchle. In 1897–1965, eight landslides occurred in the same locality in Prague, as well as in Ústí nad Labem in 1767–1959, and in Stranná (Žatec) in 1820–1900. In May 1872 a flood event called for a death toll of 320 persons. At that time, numerous landslides developed in the western part of Bohemia, too. The rockslide of Permo-Carboniferous deposits dammed up the watercourse near the village of Potvorov and the Mladotické jezero Lake developed. Another large landslide damaged the railway line Praha–Chomutov near the Měcholupy village. M. Špůrek (1972) worked out a chronological catalogue of landslide events in Europe, relating to world-known disasters. This catalogue contains 2,854 dated cases, gathered during the period since the 16th century.

Historické sesuvy, bahenní a blokovo-bahenní proudy registrované na území Moravy a Slezska (1770–1900)
Historical landslides recorded in Moravia and Silesia (1770–1900)

Datum výskytu / *Date*	Lokalita (okres) / *Locality (district)*
1770	Zaječí (Břeclav)
14. leden 1827 / *14 January 1827*	Bílovec (Nový Jičín)
1830	Zaječí (Břeclav)
1899	Přítluky (Břeclav)
1900	Domanín (Hodonín)
3. březen 1900 / *3 March 1900*	Kobylí (Břeclav)
17. duben 1900 / *17 April 1900*	Havřice (Uherské Hradiště)
jaro 1900 / *spring 1900*	Mikulov-Turold, Přítluky (Břeclav)
léto 1900 / *summer 1900*	Vranová (Blansko)

Sesuv, kterým vzniklo Mladotické jezero, na obraze z publikace „Zhoubná povodeň v Čechách dne 25. a 26. května roku 1872" (kresba E. Herold). Území o výměře 68,3 ha je nyní chráněno jako Národní přírodní památka Odlezelské jezero.
The landslide that created the Mladotické jezero Lake in an illustration from the publication "The Pernicious Flood in Bohemia of the 25 and 26 May 1872" (drawing by E. Herold). The area, which is sized 68.3 ha, is now protected as the Odlezelské jezero National Natural Monument.

Zdroj / *Source*:
Rybář, J., Rozbor příčin zvýšeného výskytu svahových deformací v České republice v červenci 1997, Geotechnika, Praha, 1999.
Špůrek, M., Historical catalogue of slide phenomena, Studia Geographica, ČSAV Brno, 1972.
Soukromá sbírka Jana Kozáka.

124

HISTORICKÁ ZEMĚTŘESENÍ

HISTORICAL EARTHQUAKES

Zuzana Skácelová

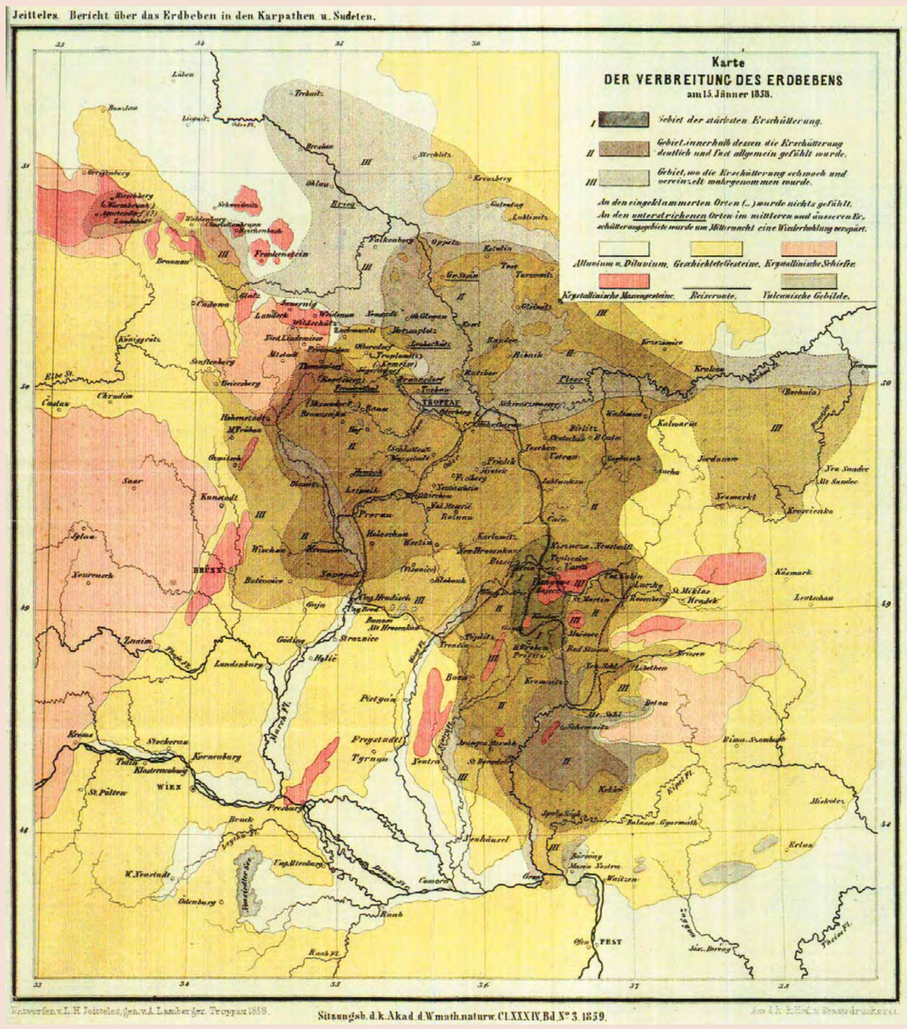

Mapa rozsahu zemětřesení dne 15. ledna 1858
Map of earthquake from 15 January 1858

Zemětřesení v roce 1858 u Žiliny, které zasáhlo Moravu, Slezsko a severozápadní část Slovenska, popsal astronom J. Schmidt (Erhebungen über das Erdbeben am 15. Jänner 1858).

The earthquake near Žilina (Slovakia) in 1858, which affected Moravian and Silesian regions and North-west Slovakia, was depicted by J. Schmidt (Erhebungen über das Erdbeben am 15. Jänner 1858).

Legenda / *Legend*
Zóny intenzity vnímání zemětřesení
Zones of earthquake intensity perception
I – silné vnímání / *high*
II – střední vnímání / *medium*
III – slabé vnímání a potenciální oblast
low level of perception and potential area

Historická zemětřesení jsou doložena zápisem ve starých kronikách a časopisech, které jsou občas doprovázeny dobovými rytinami nebo mapami. Nejstarší zmínky o zemětřesení na území státu pocházejí ze 16. století, kdy byly popisovány jejich účinky v západních Čechách i na Moravě a ve Slezsku. Třetina až polovina historických zemětřesení má původ v alpské oblasti, např. silné zemětřesení z Alp poškodilo v roku 1328 důlní díla v okolí Brna, Jihlavy a Žďáru nad Sázavou. Zbývající silné historické otřesy vznikly většinou v Uhrách a na Slovensku, např. silné zemětřesení roku1786 mezi Vídní a Komárnem postihlo celou Moravu a Slezsko, dále např. zemětřesení v roce 1858 u Žiliny. Jen pouze malá část otřesů má svůj původ na území dnešní České republiky, kde dosud nejaktivnější seismickou oblastí jsou západní Čechy, východní Čechy (Náchodsko), dále Jeseníky a Opavsko. Mezi nejvýznamnější historická zemětřesení patří otřesy v západních Čechách (1903 a 1908), na Náchodsku (1883 a 1901), v Jeseníkách (1935) a na Opavsku (1931).

Historical earthquakes are documented by entries in old chronicles and magazines. Occasionally, the entries are accompanied with contemporary engravings or maps. The oldest records of earthquake come from the 16th century and describe seismic activities in West Bohemia, Moravia and Silesia. A significant part of earthquakes in Bohemia is associated with seismic activities from the Alps region (30–50 %), when for example in 1328, a strong earthquake damaged several mines in the environs of Brno, Jihlava and Žďár nad Sázavou towns. Other historical earthquakes were mostly influenced by seismic activities occurring in Hungary and Slovakia, very strong earthquake in 1786 located between Vienna and Komárno, affected the whole region of Moravia and Silesia. Only a small part of earthquakes originated in the Czech Republic, in regions of West and East Bohemia, Jeseníky Mts and Opava area. The most significant historical events are earthquakes in the regions of West Bohemia (1903, 1908), in the Náchod area (1883, 1901), Jeseníky Mts (1935) and Opava area (1931).

Zdroj / *Source*: Soukromá sbírka Jana Kozáka.